

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Õiguse instituut

Risto Tomson

Jälitusmenetluse tutvustamise probleem maksusüüteo uurimisel

Magistritöö

Õppekava HAJM 08/15, peeriala õigusteadus

Juhendaja: Dmitri Teplõhh, MA

Tallinn 2019

Deklareerin, et olen koostanud töö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on sõna sissejuhatuses kuni kokkuvõtte lõpuni.

Risto Tomson

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 105693HAJM

Üliõpilase e-posti aadress: risto.tomson@hotmail.com

Juhendaja: Dmitri Teplõhh

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

SISUKORD	3
SISSEJUHATUS	4
1. JÄLITUSTEGEVUS	7
2. MAKSUSÜÜTEGU	13
2.1 Käibemaksu mõiste	14
2.2 Maksualased süüteod	16
3. JÄLITUSMENETLUSE VAJADUS MAKSUSÜÜTEO TÕENDAMISEL	24
3.1 Kuritegelik ühendus	27
4. JÄLITUSTOIMIKU TUTVUSTAMISE PROBLEEM	35
4.1 Jälitustoimiku sisu	35
4.2 Tutvustamise vajalikkus	37
4.3 Ultima Ratio põhimõtte laienemine läbi jälitustoimiku tutvustamise.	41
4.4 Tutvustamata jätmise positiivsed mõjud maksusüütegude edasistel menetlemistel	47
4.5 Autori poolne lahendus probleemile	50
KOKKUVÕTE	56
SUMMARY	58
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	60

SISSEJUHATUS

Kriminaalmenetluses jälitustoimingute teostamine ja sellega kaasnev suur eraelupuutumatus riive on aktuaalne valdkond igas õigusriigis, kus hinnatakse ja kaitstakse kodanike põhiõigusi. Jälitustegevus on olnud alati üks keerukamate kriminaalmenetluse osa, tõendite ja teabe kogumiseks. Eestis Vabariigis on jälitustegevust reguleeritud alates 1994ndast aastast mil hakkas kehtima jälitustegevust reguleeriv seadus, mis andis lisaks otsestele tõenditele nagu tunnistaja, kannatanu, kahtlustavad, süüdistava ja kohtualuse ütlused, eksperdi arvamuse, asitõendi, uurimis- ja kohtutoimingu protokollid ning muud dokumendid ka jälitustoimingutest saadud foto, video, heli ja muude salastatud teabe vastavalt vormistatud tõendeid. Selleks täiendati KrMK § 48 lõike 2 teksti vastavalt eeltoodule.¹ Kriminaalkoodeks, mis oli Kriminaalmenetluse seadustiku eelkäia muutus kehtetuks 2004ndal aastal kui hakkas kehtima ka käesoleval hetkel kehtiv Kriminaalmenetluse seadustik (KrMS). Hetkel kehtivas seaduses on tõendite loetelu välja toodud KrMS §63, mis suures osas kattub juba 1994ndal aastal välja toodud nimekirjaga. Kriminaalmenetluse seadustikus on vaid lisatud ka ekspertiisiakt, mis esialgses Kriminaalkoodeksis puudub.²

Informatsiooni, mida jälitustegevusega kogutakse on kaetud riigisaladuse kaitsega. Nagu nimigi ütleb on enamasti tegemist informatsiooniga, mis ei ole mõeldud laiemale ringile teadmiseks või mida soovitakse teadlikult uurimisasutuste eest varjata. Jälitustegevusega teatavaks saanud informatsioon ei puurgi puudutada vaid kriminaalmenetluses vajalikke tõendeid, vaid tihti ka suurel määral eraelulisi detaile, mida isikud ise laiemale ringile teatavaks teha ei soovi.

Jälitustegevus oma iseloomult on äärmiselt ressursikulukas tegevus nii ajaliselt kui majanduslikult ja seetõttu rakendatakse seda vaid äärmisel vajadusel ka riigi asutuste poolt vaadatuna, kes

¹ Kergandberg. E. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika, JURIDICA IX/2000. Lk 602.

² KrMS §64.

reaalselt jälitustegevust teostavad. Oma ressursikulukuse poolest on äärmiselt oluline, et jälitustegevust tehakse vaid äärmisel vajadusel ning, et selle tulemusel ka saadakse vajalikke tõendeid kuritegude tõendamiseks ning edasise tegevuse tõkestamiseks.

Eesti Vabariigis on nendeks asutusteks tulenevalt KrMS § 126² Politsei- ja Piirivalveamet, Kaitsepolitseiamet, Maksu- ja Tolliamet, ning Justiitsministeeriumi vanglate osakond. Kõiki asutusi koondab seadus ühtse nimega jälitusasutus.³

Olenemata sellest, kas kriminaalmenetlus jõuab kohtusse ja kahtlustatavad saavad kuriteo eest karistada või mitte, tekib jälitusasutusel kohustus teavitada menetlust läbinud isikuid sellest, et nende suhtes on teostatud jälitustoiminguid või, et nad on läbinud jälitustoiminguid ning nende suhtes on toimunud oluline eraeluline riive. Kohustus jälitustoimingust teavitada tekib lähtuvalt KrMS §126¹³ ja määrusest „Jälitustoimingust teavitamise ja jälitustoimiku tutvustamise kord“ § 2. Kriminaalmenetluse raames teostatud jälitustoimingutest isikute teavitamine annab isikutele vastavalt KrMS §126¹⁴ võimaluse tutvuda eeltoodud andmetega kui prokurör ei ole väljastanud luba, mis lubaks jälitustoimingutega kogutud andmeid tutvustamata jätta. Prokurör saab eelnimetatud loa väljastada vaid seniks kuni loas toodud alus ära langeb. Autori hinnangul on uurimisasutuste jaoks probleemseks kohaks just seadlusandlus, mis kohustub jälitustegevusega kogutud andmeid tutvustada.

Autor keskendub töös just Maksu- ja Tolliameti poolt uuritavate maksusüütegude toimepanemisel kogutud andmete tutvustamisel tekkivatele probleemidele. Eelkõige näeb autor suuremat murekohta just jälitustoimingute tutvustamist kuritegelikele ühendustele ja isikute gruppide liikmetele, kes on orienteeritud vaid ebaseaduslikul teel raha teenimisele. Autori hinnangul on jälitustoimiku tutvustamine kahtlustatavale otseses seoses *ultima ratio* põhimõtte laienemisega kriminaalmenetluses. Autori arvates on suured käärid tutvustamise kohustuse ja *ultima ratio* põhimõtte vahel kus uurimisasutus ühest küljest näitab oma võimekust ja töövõite ning teisest küljest menetlemiseks peab lähtuma põhimõttest, mis kohustub uurimisasutust kasutama jälituse võimekust nii vähesel määral kui võimalik ja juhul kui teiste vahenditega pole tõendid hangitavad. Töö autor leiab, et läbi tutvustamise muutub ajas ka uuritava kuriteo ning kasutatavate meetmete proportsionaalsus kuna läbi ühiskonna teadlikuse kasvavad ka konspiratsiooni meetmed ja seeläbi

³ KrMS §126².

on vajalik kasutada üha isiku põhiõigusi riivavamaid meetmeid kuritegude uurimiseks ning tõendamiseks.

Autori arvates on probleem eriti ohtlik just nendes kriminaalmenetlustes, kus käsitletakse ühendust või isikute gruppi, kuna tavalisest praktikast lähtuvalt on just nendel isikutel lai tutvusringkond teiste kurjategijatega ja tutvustatud informatsioon levib kiirelt ning jõuab ka lõpuks üksiküritajateni. Paraku on uurimisasutustele üldjuhul (eriti väiksemas piirkonnas) pidevalt tegemist samade isikute ringiga, kes üritavad uuesti ja uuesti teenida tulu kuritegelikul teel ja iga korraga aina konspireeritumalt. Töö kirjutamisel on kasutatud kvalitatiivset uurimismeetodit koos andmete analüüsiga. Autor otsustas kvalitatiivse uurimismeetodi kasuks, kuna käesoleva magistri töö eesmärgiks on analüüsida käesoleva seaduse kooskõla *ultima ratio* põhimõttega ning leida uurimisprobleemile lahendus, mis rahuldaks nii jälitusasutuste kui kahtlustatavate huve.

Autori eesmärgiks antud töös tuua välja jälitusmenetlusega kaasneva andmete teavitamise ja tutvustamise tagajärjel tekkivad vastuolud kriminaalmenetluses ja seada kahtluse alla, kas jälitustegevusega kogutud informatsiooni tutvustamine kahtlustavale täidab oma eesmärgi või läheb vastuolla teiste kriminaalmenetluse alusprintsipiidega. Autori hinnangul kasutavad paljud kahtlustatavad jälitustoimingute tutvustamisel saadud andmeid kui õppematerjale uurimisasutuse töötaktikate, meetodite ja võimekuse osas. Seetõttu on autor antud töö hüpoteesiks seadnud põhimõtte, et jälitustoimingute detailne tutvustamata jätmine vähendaks edaspidist suures ulatuses maksualaste süütegude toimepanemist, sama isikute ringi poolt. Antud hüpoteesi kinnitamiseks või ümber lükkamiseks on autor töö jaganud osadeks, mis loogilise järjestuse tulemusena viib hüpoteesi kinnitamise või ümberlükkamiseni. Töö esimeses pooles on autor käsitlenud jälitustoimingute arengut ja iseloomu üldises pildis, et viia lugeja kurssi, mis üleüldse on jälitustegevus. Järgmises peatükis keskendub autor maksusüütele ning kuidas seda tavaliselt toime pannakse ning töö viimases osas analüüsib autor jälitustegevusega kogutud andmete positiivseid ja negatiivseid külgi ning selle mõju kuritegevusele ning tulevastele menetlustele. Peamisteks allikateks käesolevas magistris on jälitustegevust ning maksusüütegusid puudutavad Eesti Vabariigi seadused, määrused ning Riigikohtu lahendid. Artiklitena on peamiselt kasutatud Juridica artikleid.

1. JÄLITUSTEGEVUS

Jälitustegevus ja vajadus selle reguleerimiseks seaduslikul tasandil arenes välja 17nda sajandi lõpus kui Pariisis tehti uuenduslik politsei süsteem. Alates 1770 oli Prantsusmaa pealinnas arenenenud välja kaasaegne kriminaaljälitusele omane uurimisasutuse jälituse süsteem. Teistes Euroopa riikides nagu Saksamaa ja Suurbritannia kujunes jälitustegevust reguleeriv seadusandlus välja oluliselt hilisemal perioodil. Peamiselt võtsid Suurbritannia ja Sakasamaa üle Prantsusmaal kasutuses oleva regulatsiooni alles 19nda sajandi alguses. Ameerika Ühendriikide jälitustegevuse areng algas samuti alles 19nda sajandi lõpus. Ameerika Ühendriigid võtsid samuti õppust Euroopas varasemalt loodud regulatsioonist ja toetuti Suurbritannias kasutusele võetud kriminaalpolitsei jälituse üksustest. Üks olulisemaid arenguid Ameerika Ühendriikide kriminaalmenetluses ja jälitustegevuses leidis aset 1908ndal aastal kui loodi Föderaalne Juurdlubüroo, mille tegevus oli Ameerika Ühendriikide jälitustegevuse peamiseks eestvedajaks. Täna on Föderaalset Juurdlubüroost välja arenenud hästituntud lühendiga uurimisasutus FBI. Praeguseks hetkekes on see USA föderaalsete täideviivatest uurimisasutustest kõige suuremate volitustega asutus ning kindlasti jälitustegevuse võimekuse teejuhiks kogu maailmas.⁴

Pärast Teist maailmasõda jäi jälitustegevus Euroopas kehva olukorda. Peamiselt oli selle põhjustanud Nõukogude Liidu ja Saksamaa tegevus, kus kasutati jälitustegevust pigem poliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Uus tõus jälitustegevuses algas Lääne Euroopas 1960ndatel ja 1970ndatel aastatel, mida kutsutakse ka „amerikaniseerumiseks„. Algas tihendam koostöö USA ja Euroopa uurimisasutuste vahel, mille tingis narkokaubanduse hoogustumine Eesti kriminaalmenetlus sai viimati iseseisvaks 1991. aastal kui peamiselt võeti üle Nõukogude Liidu kriminaalkoodeks, kuid lähiaastatel alustati jõudsalt Euroopa kogenenumate riikide praktikaid ja

⁴ Järvet. S. Jälitustegevuse õiguse areng. Kättesaadav:

http://stud.sisekaitse.ee/Jarvet/Jaitustegevusenormid/jlitustegevuse_iguse_areng.html 04. märts. 2019.

ka USA teadmisi ülevõtma jälitustegevuses ja regulatsioonides. Peamiselt soodustas seda võimalus osaleda teiste riikide pakutavates koolitustes⁵. Jälitustegevuse areng Eesti Vabariigis on olnud tõusuteel sellest perioodist alates ning tänaseks hetkeks on Eesti uurimisasutuste võimekus nii vahendite, teadmiste kui regulatsioonide poolest kahtlemata tõusnud teiste kogenumate Euroopa riikide tasemini. Lähiriikides ja eriti põhjas asuvates riikides on sellegi poolest jälitustegevus ja selleks loa andmine oluliselt karmimalt reguleeritud kui väikeses Eesti Vabariigis. Statistiliselt antakse Eesti Vabariigis välja oluliselt suuremal hulgal jälituslubasid inimese kohta kui meie naabritel Soomes, Rootsis ja Norras. Meie lähiriikides on isiku põhiõiguste kaitsmiseks oluliselt väiksem võimalus kasutada jälitustegevust kuritegude avastamisel kui Eesti Vabariigis.

Nagu varasemalt on praeguseks hetkeks jälitustegevus Eesti Vabariigis tugevalt arenenud ja Eesti võimekus jälitustoimingutes on võrdväärne meie kogenumate lähinaabritega. Sellegi poolest on meie ühiskonnal tugev mõjutus 30 aasta tagusest ajast kui KGB legendaarsed silmad ja kõrvad jälgisid meid hoolikalt meie igapäeva elus. Sellest ajast on möödunud pea 30 aastat, kuid sellegi poolest oleks naiivne arvata, et vastavad asutused ei jälgiks vajadusel meie tegemisi ja suhtlust. Peamiselt paneb riiki isiku tagant luurama avalikud huvid, eelkõige just riigi julgeolek ning kuritegevuse vastane võitlus, mis õhnestab riigi kehtimist ja julgeolekut. Need asjaolud kaaluvad üle isikutele põhiõigusega antud eraelupuutumatus ja sõnumisaladuse, kuna saadav informatsioon omab tohutut tähtsust kuritegevuse tõkestamisel, uurimisel ning riigi julgeoleku kaitsmisel. Demokraatlikus riigis on siiski inimeste jälgimise ning informatsiooni kogumise eesmärgid teised kui seda on näiteks totalitaarse või autoritaarse valitsemisega riigis.⁶ Demokraatlikus riigis on oluline kaitsta põhimõtteid, mille raames isikute põhiõiguslike on võimalik riivata ja kuidas antud informatsiooni käideldakse ning kaitstakse.

Oluline on eristada jälitustegevuse käigus kogutud informatsiooni kõigist teistest teabega kogutud informatsioonist, mis liigitub seaduse alusel riigisaladuseks. Erinevus tuleneb sellest, et kõik teised teabega kogutud andmed peale jälitustegevusega kogutud andmete, liigituvad riigisaladuseks andmete sisu tõttu. Jälitustegevusega kogutud teave on piiratud tasemega riigisaladus seetõttu, et see informatsioon on kogutud salaja nagu informatsiooni kogumise viisi nimigi ütleb. Loomulikult ei saa välistada, et jälitustegevuse käigus kogutakse kas tahtlikult või tahtmatult ka sellist

⁵ Ibid.

⁶Kergandberg, E. Jälitustegevus kui siigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika. JURIDICA IX/2000. Lk 605-607.

informatsiooni, mis oma sisult ja olemuselt kuulub riigisaladuse kaitse alla. Näitena võib tuua varjatud sisenemist eluruumi või sõidukisse sooviga tutvuda mingisuguste dokumentidega ja nende huvipakkuvate dokumentide seas on ka riigisaladust sisaldavad dokumendid, mis on oma sisult riigisaladus. Säärane informatsioon võib olla näiteks kaitseväge julgeolekut puudutav informatsioon relvaladude või laskemoona hoiukohtade või koguse kohta. Antud informatsioon valedes kätes võib osutada riigi julgeolekule suureks ohuks.⁷ Seetõttu on oluline, et isikud, kes osalevad jälitustoimingutes ning kelle kätte tööst tulenevalt võib sattuda sarnast informatsiooni, oleks ka ise laitmatu taustaga. Töötajad peavad vastama ka isikuomadustele, mis lubab eeldada, et informatsioon kuritegelikul teel edasi ei liiguks ega annaks alust korruptsiooni juhtumiteks.

Jälitustoimingu põhitunnus on varjatus: jälitustoiming on isikuandmete töötlemine seaduses sätestatud ülesande täitmiseks eesmärgiga varjata andmete töötlemise fakti ja sisu andme subjekti eest.⁸ Jälitustegevuse käigus kogutud teavet on soovitud kuulutada riigisaladuseks valdavalt sooviga, et isiku kohta salajase teabe kogumise fakt jääkski selle isiku jaoks salajaseks, kelle kohta teavet koguti. Eeskätt on oluline, et salajane teabe hankimine püsiks kahtlustatava või tema tutvusringkonna eest salajas kuni kriminaalmenetluse kahtlustatavate kinnipidamiseni või lõpetamiseni, sest näiteks kuritegu ei avastatud või ei ole seda võimalik enam tõendada muudel mõjuvatel põhjustel. Salajane huvi isiku vastu ja sellest teada saamine võiks varasemas etapis kriminaalmenetluse eduväljavaatele laastavalt mõjuda.

Tegevus iseenesest võib riivata inimeste põhiseadusliku õigust saada riigi poolt enda kohta kogutud andmetega tutvuda, mis tuleneb PS § 44. Põhiseadusest tulenevalt on igal inimesel õigus andmeid näha kuni need ei ole seadusega keelatud. Jälitustegevusega kogutud andmetest pole isikul isegi võimalik teada saada, veel vähem nendega tutvuda enne kui kriminaalmenetlus on jõudnud vastavassa staadiumisse. Samas rikutakse isiku põhiõigusi suuremal määral nende andmete saamisel nagu sõnumisaladus, eraelupuutumatus jne. Kõik eelnimetatud tegevused on, aga kriminaalmenetluse käigus seadusega lubatud kui kuriteo liik võimaldab KrMS tulenevalt jälitustegevust rakendada. Jälitustegevuse salajasuse tõttu võib tegelikult väita, et kõnealune tegevus ründab põhiõigusi kahes liinis, mida võiks piltlikult nimetada ründe avangardiks ja ründe

⁷ *Ibid.*, Lk 605.

⁸ Aduson. J. Jälitustoimingud vanglas. JURIDICA X/2015. Lk 703.

arjergardiks. Ajergardi liinis piirab jälitustegevuse toiming mingit konkreetset põhiõigust. Nii võib jälitustoiming piirata näiteks PS §-s 33 sätestatud kodu on puutumatu põhiõigust või varjatud sisenemine eluruumi või PS §-s 43 sätestatud sidevahndite abil edastatava teabe saladust nagu postisaadetise varjatud läbivaatus või telefonikõne salajane pealtkuulamine. Jälitustegevuslik „arjergardrännak“ ei piirdu tavaliselt põhiõiguse riivamisega. Juhul kui jätta mainimata kriminaalmenetluse seadustikust tulenev kuriteo matkimine, siis võib öelda, et kõigi teiste seadusest tulenevate jälitustoimingutega piiratakse vähemalt osaliselt ka privaatsust (PS §-s 26 – eraelu puutumatus). Mis puutub aga kuriteo matkimisse, tuleb tunnistada, et tegelikult ei olegi kerge nimetada seda konkreetset põhiõigust või põhiõigusi, mida kõnealuse jälitustoiminguga otseselt rikutakse. Matkimist võibki tuua hea näitena avangardrännaku puhul kus konkreetseid õigusi, mida toiminguga on rikutud pole võimalik enamasti välja tuua.⁹ Võib vaid oletada, et teoreetiliselt on ka matkimisega võimalik kõiki põhiõigusi riivata, mida ka teised jälitustoimingu viisid riivavad kuid matkimise fookus on siiski millelgi muul ja seetõttu võivad riived esineda vaid äärmiselt kaudselt. Autori hinnangul on siiski äärmiselt oluline antud töös läbivalt pidada meeles kui suure riivega põhiõigustele jälitustoimingud on ning seetõttu on oluline, et toimingutega saadaks ka reaalselt olulist informatsiooni kuritegude kohta. Vastasel korral poleks õigustatud jälitustoimingute tegemise suur riive isikute põhiõigustele.

Milles siis seisneb see jälitustegevuse poolne avangardrännak põhiõigustele? Otseselt ei rünnata matkimisega ühtegi isiku põhiõigust nagu näiteks privaatsuse rikkumine, kodurahu, sõnumipuutumatus või mõnda teist õigust, mida jälitustegevus tavapäraselt riivab. Ainuke õigus, mida kaudselt riivatakse on PS § 44, mis käsitleb riigi poolt kogutavate andmetega tutvumist. Samas pole isikul matkimise hetkel endal võimalik teada, et tema kohta kriminaalmenetluses vajalike tõendeid kogutakse ja põhiõiguse kaitsmine saab muutuda aktuaalseks alles hilisemas kriminaalmenetluse staadiumis kui kahtlustavale endale on teada, et tema kohta on salaja tõendeid kogutud. Kuid loomulikult võib küsida, et kas sellist võimaluse äravõtmist saab käsitada väljaspool põhiõiguste süsteemi. Ehk teiste sõnadega: kas ka kõnealuse võimaluse äravõtmine ise ei ole käsitatav mingi põhiõiguse rikkumisena? Erialakirjanduses ongi väidetud, et kõnealusel rindel toimuv rünnak ei ole mitte üksnes mitmete erinevate põhiõiguste realiseerimise ja kaitsmise võimaluste äravõtmine, vaid et see kujutab endast ka ühe konkreetse põhiõiguse piiramist –

⁹ *Ibid.*, Lk 605-607.

informatsioonilise enesemääramisõiguse piiramist.¹⁰ Paraku on selline väljend välja käidud vaid Saksamaa kohtulahendis ja sarnase käsitlesega põhiõigust Eesti Vabariigi põhiseadusesse sisse kantud pole. Kaudselt võiks selle sisu seisneda selles, et isikul on õigus endal otsustada, millist teavet enda kohta on ta nõus riigiasutustele avaldama ning millisel kujul. Sarnane õigus reaalses praktikas võiks sisuliselt tähendada jälitustegevuse lõppu kriminaalmenetluses kuna ükski kahtlustatav ei soovi anda andmeid enda kohta, mis võivad teda süüstada kuriteoga. Ühiseid jooni võib leida laialt levinud praktikaga kohtumenetluses kus kahtlustataval ega tunnistajal pole kohustust ennast süüstavaid ütlusi anda.

Jälitustegevuse avangardrünnakut inimõigustele problemaatikat on Euroopa Inimõiguste Kohus analüüsinud 6.09.1978 aasta kohtuasjas G.Klass jt vs Saksamaa. Kohtuasjas on tunnistatud keelatuks konventsiooniga tagatud õiguste teostamata jätmist viidates asjaolule, et kahtlustatav, kelle suhtes on rivet kohaldatud ei ole olnud sellest teadlik. Isiku, kelle õigusi on riivatud, tuleneb õigus pöörduda komisjoni poole artiklis 25. Vastasel korral kui isikul puudub võimalus seda teha osutub ka artikkel 8 tühiseks. Sellest tulenevalt tunnistas EIK ka inimõiguste rikkumiseks asjaolu, et on üldse olemas seadus nagu jälitustegevuse seadus, mis annab isiku kohta teha toiminguid millest isikul endal puudub võimalus teada saada. Kohtuotsuses siiski nenditakse, et selline politseiriigil seadus on aktsepteeritav üksnes siis kui see on demokraatliku riigi funktsioneerimise tagamiseks hädavajalik. Analüüsid Euroopas asetleidvaid juhtumeid, mis seisnevad špionaažis ning terrorismist, leidis kohus, et selliste kuritegude puhul on jälitustoiminguid lubav õigusakt demokraatlikus riigis siiski hädavajalik. Veel on kohus nentunud, et liikmesriikidel on õigus jälitustoiminguid teostada teatud konkreetsete tingimuste kehtestamisel, kuid see ei tähenda siiski seda, et liikmesriik võib enda jurisdiktsiooni piires piiramatult jälitustoiminguid teostada. Kohus märgib ka ära, et mistahes jälitustegevuse süsteemis peavad olema rakendatud ka tõhusad tagatised ning kontrollmeetmed jälitustegevuse kuritarvitamise vastu. EIK on soovitanud sellist kontrollifunktsiooni asetada kohtunike õlgadele kuid on nentunud, et jälitustegevuse üle kontrolli võib teostada ka mõni muu uurimisasutusest väljas olev komisjon.¹¹ Nagu ka Euroopa Inimõiguste Kohus on nentunud, peaks jälitustegevuse kontroll olema ka autori hinnangul kohtunikel, kes tagaksid jälitustoimingute taotluste üle kontrolli. On oluline, et jälitustoimingute taotlused oleks adekvaatselt põhjendatud ning rakendatud vaid siis, kui muude vahendite abil poleks võimalik

¹⁰ *Ibid.*, Lk 605-607.

¹¹ Kergandberg. E. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika. JURIDICA IX/2000. Lk 605-607.

tõendeid koguda. Vastasel juhul poleks võimalik kontrollida, kas toiminguid teostatakse õigustatud isikute suhtes või on menetlejale huvipakkuvate isikute suhtes. Viimane seaks kindlasti ka tugeva kasvulava korrupsiooni kasvamiseks.

2. MAKSUSÜÜTEGU

Juriidilise isiku kujunemine algas 19ndal sajandil seoses kabandus- ja ärisuhete arenguga, mil tunnistati esimest korda korporatsiooni kujunemist. Uued tehnoloogiad võimaldasid eraettevõtluse laiemat arengut ning nõudis ka omavaheliste suhete reguleerimist. Reguleerimise vajaduse tingis segadus iga isiku eraldiseisev otsustamis võimalus kõigi ühise ettevõtluse üle. Seega oli tekkinud vajadus uuele volitatud ühendusele, mis ettevõtluse otsustamise lihtsamaks muutis ning loodigi tänapäeva mõistes juriidiline isik, kelle kaudu ettevõtlust majandati. Ettevõtluse arenedes kujunes vajadus ettevõtete, mitte ainult tsiviilkorra vastutusele võtta vaid ka kriminaalkorras.¹² Ettevõtluse mõiste on lahti seletatud käibemaksuseaduseses §2 lg 2. Ettevõtlus seaduse tähenduses on isiku iseseisev majandustegevus, mille käigus võõrandatakse kaupa või osutatakse teenust, olenemata tegevuse eesmärgist või tulemustest. Ettevõtlusena käsitatakse ka notari ja kohtutäituri ametitegevust. Ettevõtlusena ei käsitata äriühingu ja tema püsiva tegevuskoha vahelist teenuse osutamist. Riigi-, valla- ja linnaasutuse ning avalik-õigusliku juriidilise isiku tegevust käsitatakse ettevõtlusena üksnes siis, kui see tegevus kujutab endast nõukogu direktiivi 2006/112/EÜ I lisas sätestatud majandustegevust või selliseid käesoleva seaduse § 1 lõikes 1 loetletud tehinguid ja toiminguid, mida saavad teha ka teised maksukohustuslased ning mille maksustamata jätmine mõjutab oluliselt konkurentsi.¹³ Antud töös on juriidilisel isikul keskne koht kuna maksusüüteguisid suures mahus pannakse toime just läbi juriidiliste isikute.

On oluline, et riik läheneks maksustamisele läbipaistvalt ning õiglaselt nii maksumaksja kui riigi vaates. Ebaõige maksustamine põhjustab otsest kahju nii maksumaksjale, kes kannab põhjendamatult kõrget maksukoormust kui riigil, kes kannatab terava kriitika all kuna maksumaksmisega puutub riigis kokku ühel või teisel viisil igaüks.¹⁴ Ebaõiglane maksustamine

¹² Elkind. E, Sootak. J. Juriidilise isiku vastutus: uued arengusuunad Eesti kohtupraktikas. JURIDICA X/2005. Lk 671.

¹³ KMS §2 lg 2.

¹⁴ Kähri. M. Tõendamiskoormus maksumenetluses. JURIDICA I/2004. Lk 53.

tõstab riski ka maksudest eemale hoidmisest nii eraisiku kui juriidilise isiku mõistes. Maksusüütegusid on juriidilise isikuga võimalik toime panna mitmel viisil. Maksusüüteod üldiselt kategoriseerivad karistuseadustikus §389-393 kuid üldlevinud paragrahv, millega Maksu- ja Tolliameti uurimisosakond maksukuritegusid enim uurib, liigitub §389 Maksukohustuse varjamine ja tagastusnõude alusetu suurendamine.¹⁵

2.1 Käibemaksu mõiste

Käibemaks sellisena nagu me seda tänapäeval tunneme on suhteliselt uus maks. Maks kehtestati lisandväärtuse maksuna esimesena Prantsusmaal 1954. aastal. Alates 1968. aastast on lisandväärtuse maks kõikides Euroopa Liidu liikmesriikides. Käibemaksul puudub igasugune kõrval eesmärk nagu seda on aktsiisidel või maamaksul. Käibemaks on puhtalt riigi tulu suurendamiseks rakendatav maks, mis laekub riigile alles lõpptarbjal. Lihtsustalt kutsutakse käibemaksu tarbimismaksuks, sest sellega maksustatakse kõiki kaupu ja teenuseid. Süsteemi latusamaks toimimiseks maksavad käibemaksu ettevõtjad ise, sellest tuleneb ka nimetus käibemaksukohustuslased. Ettevõtjate maksustamiseni on jõutud läbi tõhusa analüüsi, mis riigi poolt vaadatuna kõige minimaalsema riskiastmega toimiks. Müügitulu maksustamisel käibemaksuasemel, looks see soodsa pinnase maksupettuste toimepanemiseks ning poleks seetõttu riigi vaatest otstarbekas. Seevastu on käibemaksu kogumine ettevõttelt riigile soodsam lahendus kuna ettevõtted ise teostavad inkassofunktsiooni ja riigil on võimalik maksu koguda alles kauba või teenuse lõpptarbimisel. Seeläbi soodustab riik ka ettevõtluse toimimist ning kasvu kuna käibemaksu on võimalik ettevõtete vaheliste tehingutega mahaarvestada ning seeläbi ei koormata ettevõtteid iga müügittehinguga.¹⁶ Tavapäraselt on maksustamise aluseks müügihind ning muud kulud, mida peab teine osapool kauba või teenuse saamiseks tasuma kauba või teenuse müüjale. Eristada on võimalik objektiivset ja subjektiivset maksustatavat väärtust. Subjektiivne väärtus on kliendi tasutava summa väärtust pakkujale. Objektiivne maksustatav väärtus lähtub ka muudest pakkuja poolsetest kulutustest või kriteerjumitest nagu näiteks omahind ning turuhind. Direktiiv lähtub reeglina subjektiivsest väärtusest ehk väärtusest, mida klient tasub kauba või teenuse eest. Eesti käibemaksuseadus kipub eelistama objektiivset väärtust, mis aga alati pole õige.¹⁷

¹⁵ KarS §389-393.

¹⁶ Lind. K. Mõnedest mõistetest käibemaksuõiguses. JURIDICA IV/2001. Lk 244.

¹⁷ Lind. K. Maksustatav väärtus. Probleemid kehtivas käibemaksuseaduses. JURIDICA IX/2007.Lk 639-640.

Et mõista maksusüütegude toime panemist on vajalik mõista ka käibemaksuga seonduvat ja eristada legaalseid tehinguid illekaalsetest. Seetõttu on oluline mõista millistel juhtudel on võimalik arvata maha sisendkäibemaksu ja millistel juhtudel pole see võimalik. Kuna Eesti Vabariik on Euroopa Liidu vabakaubanduse liige, siis on ka Eestis eksisteerivad ettevõtted orienteeritud ka impordile ning ekspordile ja tuleb mõista ka laiemat pildi kui vaid Eesti Vabariigi siseselt toimuvale.

Siseriiklikku käibemaksuõigust mõjutab oluliselt Euroopa Liidu õigus. Euroopa Ühenduse asutamislepingu artikkel 93 (endine artikkel 99) kohustab liikmesriike ühtlustama käibemaksu puudutavad siseriiklikud normid sedavõrd, et need oleks minimaalselt kooskõlas siseturu toimimiskes. Siseturu määratlus on antud Euroopa Ühenduse asutamislepingu artikkel 14 lõikes 2 (endine art 7a lg 2), mis sätestab, et siseturg hõlmab sisepiirideta ala, mille ulatuses tagatakse kaupade, teenuste ja kapitali vaba liikumine vastavalt käesoleva lepingu sätetele. Ühtse Euroopa akti artikkel 7a (tollal art 8a) nõudis siseturu loomist. Siseturu kontseptsioon on samm edasi ühisturust. Juba ühisturu loomisel oli eesmärgiks liikumine siseturu poole, s.t kõikide takistuste kõrvaldamine. Nagu paljud teisedki riigid, rakendab Eesti sihtkohamaa printsiipi. Käibemaksuseaduse § 15 lõige 3 punkti 1 kohaselt on teenuse ekspordi korral käibemaksumäär 0%. Riigikohus on oma otsuses märkinud, et käibemaksuseaduses on teenuse ekspordi 0%-line maksumäär ette nähtud selleks, et ära hoida ühe maksuobjekti mitmekordset maksustamist eri riikides. Käibemaksu kui lisandunud väärtuse maksu põhimõtte kohaselt on maksukohustuslasel õigus arvata tema käibelt arvatud käibemaksusummast maha oma ettevõtluses kasutatavate kaupade ja teenuste ostmisel teistele maksukohustuslastele makstud käibemaks. Kui üks Eestis tegutsev ettevõtja osutab teisele teenust, suureneb teenusemüüja käibemaksukohustus ning samavõrra võib väheneda teenuse ostja käibemaksukohustus. Kui teenuse kasutaja asub väljaspool Eestit, siis ei ole tal võimalik oma asukohariigis Eestis makstud käibemaksu arvesse võtta. Selline olukord seaks maksumaksjad ebavõrdsesse olukorda ning takistaks riikide kaubavahetust.¹⁸ Kõige lihtsama skeemi järgi kasutataksegi maksusüüteo puhul ära käibemaksukohustuse muutumist läbi ostu-müügi tehingute. Enamasti kasutavad ettevõtted, kes soovivad oma maksukoormust vähendada või tagasinõuet suurendada ära seadusest tulenevat võimalust läbi ostuarvete oma käibemaksukohustust vähendada. Lihtsustatult tähendab see läbi puhverettevõtte näilike tehingute tegemist realselt toimiva ettevõttega, milles näiline ettevõtte kirjutab tegutsevale ettevõtte müügiarveid ja seeläbi saab realselt toimiv ettevõtte enda käibemaksu kohustust vähendada. Enam

¹⁸ Lind. K. Mõnedest mõistetest käibemaksuõiguses. JURIDICA IV/2001. Lk 244.

ei ole ka erand, kui Eesti ettevõtted panevad käibemaksupettuse toime mõnes teises Euroopa Liidu riigis ning Eestis asetsevad juriidilised isikud justkui polegi otseselt skeemiga seotud.

Kui kuritegevus puudutab rohkem kui ühte liikmesriiki, siis on oluline, et liikmesriikide vahel oleksid sarnased arusaamad kuritegevuse defineerimisel selleks, et kuritegevuse avastamise ning tõkestamisele koostööd teha.¹⁹

2.2 Maksualased süüteod

Nagu ka maksusüüteo tähendus läbi aja on muutunud õiguslik tähendus ka mõiste „politsei“ kohta, mis peegeldab järjepidevalt ühiskonnas toimunud arenguid. Võime julgelt väita, et politsei mõiste sisustamine konkreetsetes ajas ja kohas ütleb palju ka vastava ühiskonna kohta.²⁰ Ühiskonna arenedes on tekkinud vajadus ka organisatsiooni jaoks, mis uurib maksudest kõrvale hoidumist ning maksudest otseselt pahatahtlikult rahalise kasu saamist, mis tänapäeva Euroopa Liidus on tehtud võimalikus tänu kaupade vabaliikumise ning maksustamise põhimõtetele. Viimase all peab autor silmas käibemaksu deklaratsioonides sisendkäibemaksu ehk soetatud vara näilike arveid, mida ettevõtte deklareerides saab, kas mahaarvestada oma kohustuslikust käibemaksust või küsida riigilist tagasi soetatud kauba käibemaksu väärtuses. Teatud seaduses väljatoodud määrasid ületades muutub sarnane käitumismuster väärteost kuriteoks ning säärast käitumist on võimalik tulenevalt karistusseadustikust vastutusele võtta.

Karistusõiguses on asjaolu, et tegelik faktiline ja/ või õiguslik olukord erineb isiku nägemusest sellest, mõjutanud õiguslikku hinnangut selle isiku käitumisele läbi aegade erinevalt. Arhailine karistusõigus nägi ette objektiivse vastutuse, st inimene vastutas põhjustatud kahjuliku tagajärje eest, arvestama tema teadvuse psüühilisi protsesse ja seda, kas ta sai juhtunut ära hoida. Maksukuritegude toimepanemisel kasutatakse tihti ka variisikuid, keda on määratud juhtima mõnda juriidilistkeha, kelle kaudu on soovitud maksukuritegu toime panna. Eelnimetatud variisikud on tavaliselt lihtsameelsed, kes raskest majanduslikust olukorrast tulenevalt või teadmatuses ning valeettekujutelmade tagajärjel on pandud juriidiliste kehade etteotsa. Sarnaste isikute karistamine läbi arhailise karistusõiguse nägemuse ei avaldaks maksukuritegude toimepanemisele ega kaasatud isikute karistamisele tulevikus just erilist kasu. Alles ühiskonna ja

¹⁹ Raba. K. Õiguslane koostöö kriminaalasjades. Arengutest Euroopa Liidus. JURIDICA II/2002. Lk 130 .

²⁰ Jaanimägi. K. Politsei sisemise rahu tagajana. JURIDICA VII/2004. Lk 452.

riigi pikaajalise arengu käigus on seadusandja tunnistanud, et isiku tegevusele hinnangu andmiseks ei piisa vaid tekitatud kahjust, tähtis on ka inimese subjektiivne suhtumine oma kätumisakti. Sellest tulenevalt kujunes arusaam, et juhul kui isikul puudub teadmine oma tegevuse tähendusest, ei saa ta vastutada teo eest, mis objektiivselt rikub õigusrahu. Pikka aega leiti seejuures, et inimene peab olema teadlikult vaid oma tegevuse faktilisest tähendusest ning seaduse mittetundmine vastutusest ei vabastanud. Selline lahendus oli ka arusaadav, sest karistusõigus kaitses ühiskonnas tunnustatud norme ning nende mittetundmine oli võrdsustatud hullumeelsusega. Muutuv ühiskond ja majandus tingisid aga ka õiguse arengu ning uued keelunormid ei olnud alati iseenesestmõistetavad ka psüühiliselt terve isiku jaoks. Sageli esineb tolli-eeskirjade või relvaseaduse mittetundmist, samuti ametisikute eksimusi eeskirjades, mis reguleerivad nende ülesannete täitmisega seonduvaid õigusi ja kohustusi.²¹

Nagu eelpool mainitud kasutatakse maksusüütegude toimepanimisel palju ka näilike juhatuse etteotsa paigutatud isikuid selleks, et uurimisasutuse ja ka maksuameti silmis langeks võimaliku vahelejäämise korral, vastutus kellegi teise peale. Üldjuhul on sellise skeemi läbihammustamine Maksu- ja Tolliameti kogunud töötajatele küllaltki lihtne, kuid otseseid tõendeid hankida sellise käitumise osas ilma kriminaalmenetluseta pole võimalik. Selleks, et alustada kriminaalmenetlust, peab kahju olema riigile tekkinud enam kui seaduses ettenähtud piirmäära ulatuses, mis kvalifitseerum väärteost-kuriteoks.

Tänapäeva Eesti maksuametis on süsteem rajatud kolmele tasandile. Esimene tasand, kes nõustab kliente ja suunab nad õigele teele tagasi, ilma edasiste sanktsioonideta. Teine tasand, mis rakendub juhul kui esimene tasand pole era- või juriidilise isiku käitumist muutnud, on pahatahtlik või teadmatuses, laiskusest tehtud vead jätkuvad endiselt ning isik ei suvatse oma käitumist muuta. Kolmanda tasandina võib nimetatada juba “nn” maksupolitseid, mis koondub Maksu- ja Tolliametis nimetuse “uurimisosakond” alla, mis tegeleb juba konkreetselt nii aktsiisi kui ka maksukuritegude toime panemisi. Uurimisosakonna vajalikkus tuleneb eelkõige sellest, et kahes esimeses kontrolli tasemel puudub asutusel isikute reaalse tegevuse üle informatsioon ja võimlik on lähtuda vaid esitatud andmetes (deklaratsioonides) ja inimeste ütlustel. Uurimisosakonnas on võimalik erinevate meetoditega hankida informatsiooni oluliselt põhjalikumalt ja seetõttu

²¹ Elkind. E. Eksimus Eesti karistusõiguses. JURIDICA VII/2004. Lk 375.

keskendub uurimisosakond oma menetlustes just nendele iskutele, kes on oma tegevuse suunanud teadlikult ebaseaduslikuks ja üritavad seda erinevatel viisidel varjata.

Maksualased süüteod jagunevad raskusastmes väärtegudeks ja kuritegudeks. Väärteguisid reguleerib maksukorralduse seaduse paragrahvid 153-156. Maksualaseid kuriteguisid reguleerivas karistusseadustiku paragrahvid 389-393. Oluline on, et korrektselt deklareeritud andmed maksuhaldurile ja nende tasumata jätmine ei ole hetkel süütegu ega kuritegu. Autori arvates tuleks karistusseadustikus teha sellekohaseid muudatusi, kuna organiseeritud kuritegevuse liikmed, kes on orienteeritud ebaseaduslikul teel sissetuleku teenimisele, kasutavad ära kõiki võimalike viise, kuidas riiki ja ühiskonda petta ilma tegevusega kaasnevate riskide ja kohustusteta. Samas ei ole võimalik kõiki võlgnevusi panna ühte patta ja käsitleda kui kuritegu. Antud olukorras oleks oluline, et uurimisasutustel oleks võimalik tõendada eraisiku, juriidilise isiku või grupi tahet võlgnevus õhku jätta ja seeläbi vastutavat isikut ka karistada.

Antud töö keskendub eelkõige kriminaalkorras karistatavate maksukuritegude toimepanemise uurimisele, mille menetluses võib kasutada ka jälitusmenetlust.

Muidugi ei saa kriminaalmenetlus, kui riigi tuumik funktsiooniks olev tegevus, olla seatud ega kutsutud inimestele kahju tekitama. Kindlasti mitte. Kriminaalmenetlus peaks ju üldtuntult ikka kaasa aitama kannatanute abistamisele ja neile kuriteoga tekitatud kahju heastamisele. Kuid kas sellest suurest ja ilusast üldreeglis on võimalikud ka erandid, kui kriminaalmenetlus kui niisugune tegelikult siiski hoopis takistab või välistab kuriteoga kannatanuile põhjustatud kahju heastamise? Olen üsna kindel, et kui korraldada asjakohane empiiriline uuring, siis selguks, et kannatanu kahjustamine kriminaalmenetlusega tekitab lugejates üldjuhul tugeva empaatia. Kuidas küll nii saab ja tohib! Kahtlustatava (süüdistatava) kahjustamine kriminaalmenetlusega aga eelduspäraselt avalikkuses erilisi empaatia puhanguid esile ei kutsu. Olukorda objektiivselt hinnata püüdes, peab aga olema üsna silmakirjalik väitmaks, et ka ainuüksi kriminaalmenetluse kui niisuguse alustamine ja kulgemine ilma konkreetsete sunnivahendite või muudele põhiõiguste riiveteta, ei saa osutada kahtlustatava huvisid kahjustavaks ja õigusi riivavaks ning kokkuvõttes teda ühiskonna silmis häbimärgistada. Kui mitte vahetult, siis vähemalt meedia vahendusel. Silmakirjalik on väita sedagi, et õigeks mõistmine, aga ka kriminaalmenetluse lõpetamine kustutab kriminaalmenetluse negatiivse ja isikut häbimärgistava mõju. Paraku pole see ühiskonnas omaks võetud ja

paratamatult pidevalt taastoodetavate keerukate sotsiaal psühholoogiliste hoiakute („kus suitsu, seal tuld“, „õige hõlma ei hakka ju keegi“ jne) tõttu väga sageli lihtsalt võimalik.²²

Kriminaalmenetluslik lubatavus ja keelatatavus ei pruugi sugugi kattuda karistusõigusliku lubatavuse ja keelatatavusega. Menetluslikud volitusnormid võivad ühelt poolt keelata menetlejale rohkem, kui on keelatud karistusnormis; teiselt poolt võivad nad lubada menetlejal teha kindlate eelduste esinemise korral seda, mis karistusnormi järgi tegelikult keelatud olema peaks. Kriminaalmenetluslike normide üks põhiline eesmärk on panna paika reeglid, mida riik peab tõendite kogumisel järgima. Sealjuures tuleb lähtuda põhimõttest, et mis ei ole lubatud, on keelatud. Seda põhimõtet tuleb siiski täpsustada. Nimelt on menetlejale keelatud üksnes selliste seaduse järgi mittelubatavate tegude toimepanek, millel on otsene puutumus mõne teise isiku õigustega ehk mis rikuvad mõne teise isiku mingit õigushüve.²³

Keelueksimusega seotud kaasustes mängib olulist rolli isiku võimalus vältida teadmatust ja seega otsustada õiguspärase käitumise kasuks. Välditava ja vältimatu eksimuse eristamine on pärit kirikuõigusest, mille kohaselt on mitteteadmised ületatavad, kui isik oleks vajalikud teadmised saanud tavalist hoolt rakendades. Tänapäeva õiguses on määratlus üsna sarnane ning vältimatuks peetakse eksimust, mille puhul isikul ei olnud võimalust saada teada oma teo ebaõigsusest. Isik ei soovinud kahjustada õiguskorda, ei saanud rakendada meetmeid, et seda vältida, ja seepärast ei saa me talle tema käitumist ette heita. Sellisel kujul on keelueksimus süüd välistav asjaolu. Välditava eksimuse esinemisel näeb seadus ette ainult karistuse kergendamise võimaluse. Isikule ei tohi etteheidet teha ainult siis, kui tal tõepoolest ei olnud võimalik saada teada oma teo õigusvastasusest, sest isik ei tohi olla ükskõikne oma riigi seaduste suhtes, vaid ta peab käituma õiguspäraselt ja rakendama selleks nõutavat hoolt.²⁴

Põhiõiguste realiseerimiseks peab riik looma vajalikud tingimused – õigusliku baasi ja seda ülesannet täitvad organid- ning tagama nende funktsioneerimise.²⁵

²² Kergandberg. E. Kas kriminaalmenetlusega saab tekitada kahju? Kui saab, siis mis Eesti Vabariigis pärast seda juhtuda võib. JURIDICA VIII/2011. Lk 629-630.

²³ Hirsnik. E. Arvutikuritegevuse regulatsioon Eestis: karistusõiguse revisjoniga toimunud muudatused ja lahendamata jäänud probleemid. JURIDICA VIII/2014. Lk 621.

²⁴ Elkind. E. Eksimus Eesti karistusõiguses. JURIDICA VI/2001. Lk 380.

²⁵ Jaanimägi. K. Politsei sisemise rahu tagajana. JURIDICA VII/2004. Lk 453.

Karistusseadustikus on 2019 aasta seisuga jäänud järgi vaid üks paragrahv, mis iseloomusta maksukuritegu. § 389¹. Maksukohustuse varjamine ja tagastusnõude alusetu suurendamine - Maksuhaldurile andmete esitamata jätmise või valeandmete esitamise eest maksu- või kinnipidamiskohustuse vähendamise või tagastusnõude suurendamise eesmärgil, kui sellega varjatakse maksu- või kinnipidamiskohustust või suurendatakse alusetult tagastusnõuet suurele kahjule vastava summa võrra või enam. Samas on jäetud seaduses reguleerimata mitmeid võimalusi maksukuriteo sisuliseks toimepanemiseks, mis käesoleval hetkel kvalifitseeruvad väärtegadeks või tsiviilasjudeks ja mille olemusest kuritegelikud ühendused ja kogenenumad üksiküritajad küllaltki hästi teadlikud on.

Maksude optimeerimine võib äriühingute juhatuse liikmete jaoks olla üks neist põnevatest välja kutsetest, mis on otseselt seotud rahas mõõdetavate ja kiiresti saabuvate tulemustega. Samas, lisaks nüansirikastele intellektuaalsetele pingutustele võivad sellega kaasneda ka erandlikult kaugele ulatuvad tagajärjed. Nimelt ei ole maksuseaduste rakendusulatus piiratud vaid üksnes maksu maksjaga, vaid riik võib läbi maksuhalduri mõningates olukordades maksuvõlgnevusi sisse nõuda ka ettevõtte juhatuse liikme(te) isiklikust varast. Võlgnevuse välja nõudmiseks juhatuse liikmelt peab maksuhaldur tegema vastutus otsuse, millega tuvastatakse maksunormide tahtlik rikkumine juhatuse liikme poolt, tema süü ning tekkinud maksu kahju. Lihtsustatult on antud funktsiooniga tagatud riigi võimekus nõuda välja ka need võlgnevused riigi ees kus ettevõtja on pahatahtlikult jätnud riigi kui võlausaldaja ees maksud tasumata ning jätnud ettevõtte varjusurma.²⁶

Isikud, kes teadlikult soovivad oma maksukohustust vähendada või tagasimakset suurendada kasutavad eeltoodu kartuses suuresti fiktiivseid juhatuse liikmeid, kes realselt ettevõtte tegevust ei juhi kuid samas figureerivad juriidilise isiku juhatuses. Kolmanda isiku suunamine juriidilise isiku juhatusse annab reaalsele ettevõttele juhtivale isikule näilise puutumatus, mis justkui vabastaks isiku hilisemate kohustuste eest, mis kaasnevad ettevõtte deklaratsioonis vale andmete esitamise eest.

Juriidiline isik on õiguslik abstraktsioon, mis saab tegutseda füüsiliste isikute kaudu. Eelnev aga ei tähenda seda, et iga äriühingu nimel ja arvel tegutsev füüsiline isik võib olla vastutus otsuse adressaadiks. Maksukorralduse seaduse kohaselt võib juriidilise isiku maksuvõla eest tekkida

²⁶ Lorents. E, Lopman. V. Vastutusotsus. Äriühingu juhatuse liikme maksuõiguslik vastutus äriühingu maksuvõla eest. JURIDICA II/2013. Lk 118.

vastutus juriidilise isiku seaduslikul esindajal (MKS § 40 lg 1). Juriidilise isiku seaduslikuks esindajaks on juhatus (TsÜS § 34 lg 1). Seega võib juriidilise isiku juhatuse liikmetel esindatava eest ja nimel maksuseaduste täitmisel tekkida iseseisev õigussuhe (vastutuskohustus) maksu korralduse seaduse alusel. Äriühingu juhtorgani, täpsemalt juhatuse liige on isik, kes on andnud nõusoleku saada juhatuse liikmeks ning kes on selleks valitud osanike või nõukogu poolt. Juhatuse liikme valimise kohta tehakse kirjalik otsus (ÄS § 184 ja 309) ning juhatuse liige kantakse äriregistrisse. Juhatuse liikme suhte tingimusi võib täpsustada juhatuse liikme lepinguga. Seega on juhatuse liige isik, kes on läbinud teatud äriseadustikus sätestatud formaalsed protseduurid. Järelikult ei saa äriõiguses rääkida juhatuse liikmest, kui isik käitub kui juhatuse liige, kuid tema suhtes pole tehtud spetsiifi lisi äriseadustikust tulenevaid toiminguid. Vastutus otsuste praktikas on tihti probleemiks isikud, kes on formaalselt juhatuse liikmed, kuid tegelikult ei osale äriühingu juhtimises ega esinda äriühingut suhetes teiste isikutega. Sellisel juhul võib tegemist olla nii variisikuga (nn tankistiga) kui ka sisulisest majandus tegevusest mingil põhjusel enne ametiaja lõppu taandunud inimesega. Mõlemal juhul on tegemist juhatuse liikmega äriseadustiku tähenduses. Sellise juhtumi kohta ei sisalda ka maksukorralduse seadus mingeid erireegleid, mis välistaksid passiivse juhatuse liikme vastutavate isikute ringist. Teiselt poolt puudub nii äriseadustikust kui ka maksukorralduse seadusest norm, mis laiendaks vahetult võlausaldajate ees vastutavate isikute ringi faktiliselt juhtivatele ja teiste isikutega suhtlevatele inimestele (nt tegevjuht, raamatupidaja, nõukogu liige).²⁷

Kuigi MKS § 40 lõige 1 nimetab võimalike vastutavate isikutena lisaks seaduslikule esindajale veel tegevjuhti ja vara valitsejat, välistab MKS § 8 ülesehitus ning sõnastus äriühingu seadusliku esindaja mõiste laiendamise sellisel, et see hõlmaks ka tegevjuhi ja vara valitseja. Nimelt ei kasuta MKS § 8 tegevjuhi ja vara valitseja instituute juriidilise isiku puhul, vaid üksnes seltsingu või muu juriidilise isiku staatust mitteomava isikuteühenduse puhul (MKS § 8 lg 2).

Seejuures kasutab MKS § 8 lõige 1 üheselt mõistetavat terminit „seaduslik esindaja“. Sellisest sõnastusest võib välja lugeda seadusandja tahet siduda juriidilise isiku puhul vastutuse koosseisud üksnes isikutega, kes eraõiguslike (formaalsete) kriteeriumite järgi vastavad juhatuse liikme mõistele. Juhul kui seadusandja eesmärgiks oleks olnud kõnealuste sätetega hõlmata ka juriidilise isiku üle faktilist kontrolli evivad isikud, kes samas juhatuse liikme staatust ei oma, oleks olnud

²⁷ Lorents. E, Lopman. V. Vastutusotsus. Äriühingu juhatuse liikme maksuõiguslik vastutus äriühingu maksuvõla eest. JURIDICA II/2013. Lk 119-120.

võimalik selline norm ka sätestada. Seega võib asuda seisukohale, et ei saa rääkida õiguslikust lüngast. Eeltoodust nähtub, et võimalik vastutavate isikute ring on formaalsete kriteeriumite abil selgelt piiritletav. Tänapäevase praktika järgi ei saa mitteaktiivsed juhatuse liikmed üksnes faktilisele olukorrale tuginedes oma vastutust välistada. Samuti ei ole seni praktikas kohaldatud lähenemist, et vastutus otsuse alusel vastutavate isikute hulka võiks MKS § 40 lõike 1 laiendava tõlgendamise kaudu kuuluda ka füüsilised isikud, kes käituvad suhetes kolmandate isikutega kui juhatuse liikmed. Näiteks kui äriühingu juhatuse liikme asemeläriühingut tegelikkuses hoopis juhatuse liikme poeg, on tänapäevase tõlgenduse järgi välistatud viimasele vastutus otsuse tegemine äriühingu maksuvõla eest.²⁸

Näiline juhatuse liige

Praegusel ajal on piiratud vastutusega äriühing üks levinumaid majandusühenduse vorme Eestis. Sellise populaarsusega kaasneb muuhulgas vajadus, et äriühingu kui n-õ kunstliku isiku juhtimis- ja täievoliliste esindusorganite liikmete käitumisnormid oleksid täpselt ja õiguskindlalt reguleeritud. See on eelkõige vajalik selleks, et välistada võimalus kuritarvitada oma positsioonist tulenevaid laiaulatuslikke õigusi ja volitusi ning seeläbi kahjustada äriühingu ja selle võlausaldajate huve. Juhtimis- ja esindusorganite liikmete pädevuse ja kohustuste täpne ja standardne õiguslik reguleeritus on tähtis vastutuse määramise küsimustes. Eelkõige on see seotud võimalike vaidlustega, kus vaatluse all on äriühingu jaoks mitteotstarbekate tehingutega tekitatud kahju ja äriühingu üldise majandusliku konjunktuuri halvenemine.²⁹ Isikud, kes panevad toime tahtlikult maksualaseid süütegusid on leidnud võimaluse endalt vastutuse kõrvale juhtimiseks läbi näiliste juhatuse liikmete. Põhimõtteliselt tähendab see seda, et leitakse sobivad isikud, kes üldjuhul ettevõtlusega kursis ei ole ning üksi ettevõtte tegevust juhtida ei oskaks ning pannakse need ettevõtte millega maksusüütegu toime pannakse või kaasa aidatakse etteotsa justkui vastutavaks. Sellised inimesed leitakse ettevõtete etteotsa vastutama peamiselt kahel põhjusel. Esimesena võib välja tuua isikute eraelulised raskused, kes on valmis väikese raha eest loovutama oma dokumendid võõrastele ja keda ei heiduta võimalik karistus või puudub teadmine teo

²⁸ Lorents, E, Lopman, V. Vastutusotsus. Äriühingu juhatuse liikme maksuõiguslik vastutus äriühingu maksuvõla eest. JURIDICA II/2013. Lk 120.

²⁹ Tiivel, T. Piiratud vastutusega äriühingu juhatuse liikme lojaalsuskohustus. JURIDICA IV/2001. Lk 225.

seadusevastasuses. Teiseks võib välja tuua kuritegeliku seltskonna enda tagala kaitsmine, et valitud isik ei oleks võimeline ettevõttega iseseisvalt nendele kahju tegema. Näiteks ettevõtte varalisi vahendeid nende teadmata liigutama või ettevõtte kontosid sulgema ja seeläbi maksusüüteo reaalsele toimepanijatele probleeme valmistama.

Normatiivsest süümõistest lähtuv süüteo teooria toob välja isiku üldise kohustuse arvestada teiste ühiskonnaliikmetega. Isikule heidetakse ette, et keskmine samade võimetega inimene oleks pidanud ja võinud samas olukorras käituda õiguspäraselt. Seejuures arvestatakse sellega, et tänapäeva komplitsseeritud õiguskorra puhul on täiesti mõeldav, et isik tõepoolest ei teadnud keelu olemasolust ehk mõnel juhul võib olla väga raske ümber lükata kohtualuse väidet, et ta ei saanud aru oma käitumise õigusvastasusest. Tahtlusteooria kohaselt peaks sellisel juhul tema vastutse välistama. Süüteo järgi on aga võimalik karistada ka sellist isikut juhul kui tal oli põhjust ja võimalust teada saada oma tegevuse ebaõigusest ehk teisisõnu eksimus oli tema jaoks välditav.³⁰ Ettevõtte ostu-müügilepingud kinnitatakse notari juures ja uuele ettevõtte omanikule antakse üle kogu varasem raamatupidamine ja ettevõtte varalised vahendid. Osadel juhtudel suudab ka tavaline inimene kainet loogikat järgides mõista, et uus juhatuse liige ei ole võimeline iseseisvalt ettevõtet juhtima või puudub tal selleks varasem kogemus ja teadmised. Üldjuhul instrueerivad maksusüüteo reaalsed toimepanijad selliseid tulevasi näilisi juhatuse liikmeid hästi ja pannakse enne notari juurde minekut sõna sõnaliselt paika vajalikud laused, et tehing saaks notari juures kinnitatud.

Tõestamistoiming on notari ametitoiming, seega peab notar toimingu tegema ametiisiku funktsiooni täites. Toimingu tegemise eelduseks on notariaaltoimingu tegemise taotlus. Tõestamine, sealhulgas tunnistajaks olemine tõestatavale asjaolule, saab toimuda üksnes peale toimingu tegemise taotlemist. Kuna tõestamistoimingu puhul on tegemist ennekõike tunnistuse fikseerimisega, kuuluvad kohaldamisele ka tunnistuse andmise üldprintsüübid. Seega tõestamine (ja seeläbi faktile avaliku usaldatavuse omistamine) saab toimuda üksnes selliselt, et oleksid välistatud notaripoolsed hinnangud, järeldused ja muu taoline, mis võiks takistada tunnistatava fakti muutmata kujul fikseerimist.³¹ Kuna näilised juhatuse liikmed soovivad ka ise juhatuse liikmeks astuda varalise kasu eesmärgil, siis puudub notaril ka õigus tehing pooleli jätta kuna uus

³⁰ Elkind. E. Eksimus Eesti karistusõiguses. JURIDICA VII/2004. Lk 376.

³¹ Joamets. R. Tõestamisest tõestamiseseaduses. JURIDICA X/2001. Lk 679.

näiline juhatuse liige on enamasti varasemalt instrueeritud, mida tegema minnakse ning mida notari juures vastama peab. Seeläbi ei jää notaril muud üle kui tehing kinnitada. Iseasi on see, kas isik ka täpsemalt arusaab, millised kohustused teda hiljem ees ootavad antud tehinguga.

3. JÄLITUSMENETLUSE VAJADUS MAKSUSÜÜTEO TÕENDAMISEL

Riiklik sekkumine majandusse peab olema niivõrd intensiivne kui vajalik, ent sedavõrd minimaalne kui võimalik.³² Autor näeb Maksu- ja Tolliameti rolli majandustegevuses otsese mõjutajana läbi kontrollimehhanismi, mis tagab ettevõtetele ausa ja konkurentsivõimelise keskkonna. Autori arvates on vajalik teostada majandustegevuse kontrolli ning likvideerida isikute grupid või ühendused ja ka üksiküritajad, kes üritavad luua endale eelist maksukeskonnas ning teenida lisa tulu läbi maksusüütegude. Seega on vajalik ka säärase maksusüütegude avastamisel alustada kriminaalmenetlusi ning raskematel juhtudel ka jälitusmenetlusi, mis võimaldaks tuvastada reaalsed isikud maksusüütegude taga. Jälitustegevus ise kvalifitseerub riigisaladuse kategooriasse.

Olukorras, kus on vajadus tekkinud alustada kriminaalmenetlus maksukuriteo tõendamiseks ei ole alati vajalik alustada paralleelselt ka jälitusmenetlusega. Esineb kuritegusid, kus eraisik või juriidiline isik on jätnud deklareerimata kauba, mis on seadusest tulenevalt kriminaalne kogus ning jäänud vahele tolliametnikele või on käibemaksukohustlasest ettevõtte sisendkäibemaksu deklareerinud suuremana, vähendamaks ettevõtte maksukohustust. Esimesel juhul on süüdlane teolt tabatud ning puudub enamasti vajadus jälitustegevusega lisatõendeid koguda. Loomulikult võib ka sellisel juhul olla erandeid, kui kaup on saadetud läbi vahendusettevõtte ning reaalne saaja ega saatja pole muul viisil tuvastatav. Teises näites on läbi e-riigi võimaluste, lihtsalt tuvastav ettevõtete vaheliste arvete tõepärasus ning kui tegemist on reaalselt tegutsevate ettevõtetega, mille taga on ka reaalselt ettevõtet juhtivad isikud, siis puudub vajadus jälitusmenetluse alustamiseks

³² Gilkmann. L. Põhjendatud sekkumine majandustegevusse ja jälitustegevus. JURIDICA IV/2011. Lk 249.

ning kõik vajalikud tõendid on võimalik koguda muudel viisidel nagu, ülekuulamine, deklaratsioonidest tulenevad tõendid, tunnistajate ütlesed jne. Jälitusmenetluse alustamine paralleelselt kriminaalmenetlusega tekib, siis kui ettevõtte või eraisikud tahtlikult varjavad uurimisasutuste eest oma tegevust. Üldjuhul tähendab see maksukuriteos fiktiivsete arvete vahetamist vähemalt ühe fiktiivse ettevõttega, kes reaalselt majandustegevusega ei tegele, ning kelle eesotsas figureerib isik, kes ettevõttest ega selle juhtimisest suurt ei tea. See tähendab seda, et ettevõtte, kes soovib lõigata kasu ning näiteks näidata soetust fiktiivselt ettevõttelt, et vähendada enda reaalselt toimival ettevõttel käibemaksukohustust või suurendada tagasi saamist, siis leitakse isik, kes juhiks fiktiivset ettevõtet ning hiljem vajadusel vastutuse enda peale võtaks. Sellistel juhtudel pole üldjuhul võimalik kõiki vajalike tõendeid koguda ilma jälitustegevust kasutamata. Eelnevast hoolimata peab jälitusasutus siiski kaaluma kõiki võimalusi ja alustama jälitusmenetlusega alles siis, kui reaalselt teisi valikuid enam pole, ehk lähtuma ultima-ratio põhimõttest. See on põhimõte, millest lähtuvad ka paljude süüaluste kaitsjad ning tihti soovitakse vaidlustada jälituslube just tuginedes uurimisasutuse põhjendusest, et muid võimalusi kasutades ei olnud võimalik vajalike tõendeid koguda.

Maakohtu 15. veebruari 2016. a määruse põhjendustest nähtub, et kohtunik on kaalunud jälitustoimingute tegemise lubatavust *ultima ratio*-põhimõttest lähtuvalt. Jälitustegevuse lubatavuse põhjendamisel võib tugineda muuhulgas kriminoloogilistele teadmistele. Maksukuritegusid on tavaliselt raske avastada ja oma olemuselt on need peitkuriteod, millel puudub selge kannatanu. Ühest küljest on jäetud riigile tasumata makse, mida riik kasutab ühiskonna tarbeks vajalike teenuste ülalpidamiseks teisalt on ettevõtte maksukuriteo toimepanemisel saanud olulise eelise konkureerivate ettevõtete ees mille läbi saab ta turul oma teenust või toodet pakkuda oluliselt soodsamalt kui konkurendid, kes deklareerivad käibemaksu vastavalt seadusele. Viimasel puhul on kannatanute ring oluliselt suurem ning kannatavad pea kõik ausad ettevõtte, kes tegutsevad samas sektoris kus maksukuriteo toimepanija. Sellele kuriteole on iseloomulik väljakujunenud käitumismuster ja rollijaotus, variisikute osavõtt, tavalisest kõrgem konspireeritus ja kurjategijate intellektuaalne tase. Maksukuriteost osavõtjad ei ole huvitatud oma tegude avalikuks tulemisest. Maakohus on läbivald osutanud, et skeemis osalenud isikud on huvitatud oma tegevuse varjamisest ning omavaheline suhtlus on olnud väga konspiratiivne, mistõttu on selle kohta tõendite kogumine ilma jälitustoiminguteta keeruline. Seega on maakohus

maksualaste kuritegude laia levikut silmas pidades ja kaaludes vajadust tõkestada maksupettusi, lugenud õigustatult võimalikuks jälitustegevusele allutatud isikute eraelu puutumatusse riive.³³

Isikute kõrgem konspiratsiooni käitumine on saanud võimalikuks ka tänu sidevahendite kõrgele arengule. Laialt on teada uurimisasutuste võimekus kuulata pealt kahe erineva isiku omavahelisi kõnesid, ning seda on soodustanud nii läbi aegade materjalide tutvustamine kui ka hollywoodi filmide lai teema kajastamine. Seetõttu ei panusta uurimisasutused enam ammu pealtkuulamisele, vaid otsivad alternatiivseid lahendusi inimeste suhtluskanalite pealtkuulamiseks. Tänapäevaks on teadlikult kuritegevusega sissetulekut teenivad isikud või isikute ringid võtnud kasutusele mobiiltelefonide äppid ning arvutite varjatud suhtlemise kanalid. Maksukuriteo spetsiifika võrreldes teiste kuritegudega on ka see, et seda on võimalik toime panna vaid arvutit või nutiseadet kasutades. Igast liigutusest, mis internetis või arvutis tehakse võib jääda küll jälg, aga milline füüsiline isik ning millisel eesmärgil neid liigutusi tegi, pole võimalik vaid jälgede põhjal kindlalt väita. Selle on teinud keeruliseks, igapäeva elu lihtsustavad vahendid nagu näiteks ID-kaart, mille võib koos paroolidega lihtsalt kolmandale isikule edastada, kes saab varjatult toiminguid teha enda isikut avalikustamata ning esineda seeläbi kellegi teisena.

Märksõnaga „arvuti“ oleme jõudnud valdkonnani, mis areneb kiiresti ning mille kitsaskohtade teadvustamiseks ja nendega tegelemiseks puudub pea alati piisavalt raha ning teadmisi. Eriti puudutab see kuritegevusega võitlemist, kuna alati on teisel poolel suurem motivatsioon kerge raha teenimiseks. Arvuti ja internet ei ole tänapäeval vaid menetlejate töövahend, vaid tihedalt kasutatav tööriist kuritegude toimepanemiseks. Interneti kuritegevusega seoses tõuseb rohkelt materiaalne õigusliku sisuga tõlgendusprobleem. Tunduvalt enam kehtib õeldu aga menetlus õiguse kohta. Vaatamata Interneti vahendusel teabe kogumise määravale ulatusele kõnealuste kuritegude uurimisel, puuduvad siin kestvalt igasugused praktilised Interneti-spetsiifilised põhiõiguste riiveks kehtestatud pädevused. Seadusandja peab siin kestvalt piisavaks neid menetlejate pädevusi, mis on omal ajal kehtestatud klassikalise kirja vahetussaladuse või telefoni kommunikatsiooni saladuse riive lubamiseks. See tingib aga vältimatult rohkete ebaselgete ja ülimalt vaieldavate kriminaalmenetlusõiguslike probleemide tekke, sest tegemist on põhiõiguste seisukohalt ülimalt tundliku teemaga.³⁴ Palju probleeme uurimisasutuse end jaoks on tõusetunud ka jälituslubadega,

³³ RKKK 3-1-1-112-16.

³⁴ Kergandberg, E. Eesti kriminaalmenetlus: mõned rindeteated. JURIDICA IV/2013. Lk 255.

mis on väljastatud kindla tegevuse jaoks kindla sõnastusega. Tehnika kiire arenguga on tekkinud täiendavad võimalused nii menetletaval kui menetlejal ning kerkib küsimus, kas väljastatud loa konkreetse sõnastusega loa alusel võib teostada toiminguid, mis sõnastuse piiridesse küll ei mahu, aga informatsiooni kogumise viisina jääks samaks. Ükski menetleja ei soovi, et tema kogutud tõendid kohtus kasutuskõlbmatuks muutuksid, kuna on ületatud jälitusloa volitusi. Karistuseadustikust tulenevalt on ebaseaduslik jälitustegevus rangelt karistatav ja seetõttu on igasugune moderne arenev sideühendus ohuks ka uurimisasutuse menetlejale endale, mitte ainult menetletavale.

Näitena võib tuua isikute sõnumite edastamise läbi virtuaalsete kirjade, mis edastatakse interneti vahendusel. Uurimisasutus on kohustatud nende sõnumite nägemiseks taotlema kohtult luba sidevahendi pealtkuulamiseks või vaatamiseks. Seevastu arvuti kättesaamine ning kopeerimine ning samade meilide vaatamine arvutist eeldab vaid prokuröri luba.³⁵ Kahe olukorra segi ajamine mõjub laastavalt nii kriminaalmenetlusele kui tõendid kehtetuks muutuvad kui menetlejale, kes ebaseaduslikult jälitustegevust teostaks. Maksusüütegude taga seisvad isikud on harilikult skeemid hästi läbi mõelnud ning proovivad uurimisorganeid eksitada või tehinguid legaalsena näidata. Paraku on maksupettuse puhul tegemist niinimetatult peitkuriteoga, mille toimepanemine toimub varjatult ning konspireeritult varisikute kaasamise ning näilike tehingute teostamise teel. Eesmärgiga teenida suurt majanduslikku tulu kriminaalsel teel ning ka suure kasumi nimel panustatakse skeemidesse aega, raha ning kogemusi eeldusel, et kuritegeliku rahaallikas kestaks võimalikult pikal perioodil ning tooks sisse võimalikult suure hulga kasumit. Seetõttu on ka kuritegelikud ühendused organiseerinud oma tegevuse ümber just maksukuritegude toimepanemisele kuna kavalalt ülesehitatud skeem võib toimida pikalt ning teenida suurt kasumit ilma elu ning vabadusega riskimata.

3.1 Kuritegelik ühendus

Kuritegeliku ühenduse kontseptsioon meie karistusõiguses ei ole ilukirjanduslik-kinematograafi -

³⁵ Lõhmus, U. Veelkord õigusest sõnumite saladusele ehk kuidas 20. sajandi tehnoloogia mõjutab põhiseaduse tõlgendusi. JURIDICA III/2018. Lk 176

list päritolu ega eksisteeri ka vaakumilaadses isoleerituses, vaid tugineb rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni (edaspidi: Palermo konventsioon) põhimõtetele. Paradoksaalselt ei pruugi pereväärtustel ja veritasu traditsioonidel põhinev maffi a vastata Palermo konventsioonis määratletud kuritegeliku ühenduse mõistele, mis sisustab organiseeritud kuritegevuse ennekõike varalise kasu saamise eesmärgi kaudu. Loomulikult ei püüa käesoleva artikli autor väita, et Sitsiilia Cosa Nostra või teised tuntud Itaalia grupeeringud, Hiina triaadid, Jaapani *yakuza* (sealne kohalik õigus kaitse eelistab terminit *bōryokudan*) ega kõikjal maailmas probleeme põhjustavad mootoratta jõugud ei oleks õiguslikus mõttes kuritegelikud ühendused, kuid nad pole seda mitte oma vägivaldsuse, vaid kasumile orienteeritud ebaseadusliku tegevuse tõttu. Thierry Cretin, endine Prantsuse prokurör ja kohtunik ning hilisem Euroopa Komisjoni pettuste vastase üksuse direktor, on nentunud, et maffi at ja tavapärasest organiseeritud kuritegevust tuleb teine teisest eristada. Tavapärasest organiseeritud kuritegevust kirjeldab ta järgmiselt: Nende tegevus on struktureeritud ja organiseeritud selleks, et saada võimalikult suuremat kasumit ja vähendada arreteerimisohtu. Just sellest pragmaatilisest ja tänapäevasest määratlusest on lähtunud ka Palermo konventsiooni autorid ning puudub põhjus organiseeritud kuritegevust Eesti õigusruumis kuidagi teisiti mõtestada. Võib resümeerida, et vägivald ei ole kuritegevuse organiseerumise eesmärgiks, küll aga võib vahel olla selle paratamatuks tagajärjeks, mis pigem pärsib eesmärgipärasest tegevust. Pole vaja muid eriteadmisi ega instrumente peale loogilise mõtlemise, mõistmaks, et kui kurjategijad organiseeruvad selleks, et illegaalsetest projektidest võimalikult pika aja jooksul segamatult varalist kasu saada, siis on igasugune õigusasutuste tähelepanu pälviv käitumine, sealhulgas kahtlemata ka vägivalla tarvitamine, otseses vastuolus seatud eesmärgiga.³⁶

Mida tugevamaks kuritegelikud ühendused muutuvad, mida vähem nende tegevust tõkestatakse ja mida suuremaks paisuvad sissetulekud, seda tõenäolisemaks muutub lõpuks ka vägivalla vallandumine. Nimelt mida suuremaid kasumid jagatakse, seda suurema tõenäosusega võib see viia konfliktideni grupeeringu sees, aga ka konkurentsini teiste samal viisil hõlptulu teenida ihaldavate gruppidega. Kui kurjategijate omavaheline hõõrumine tavakodanikku veel otseselt ei ohusta, siis selliste tülide paisumisel jõuliseks arveteklaarimiseks kandub vägivald peatselt üle avalikku ruumi ning ohtu sattuvad ka pahaaimamatud juhuslikud kõrvalseisjad ehk inimesed, kes juhtuvad olema vales kohas. Sellest omakorda ei ole kaugel karistamatuse tundega

³⁶ Siinmaa. A. Kuritegeliku ühendused: müüdid ja tegelikkus. JURIDICA VII/2015. Lk 474-475.

kaasnev üleolev suhtumine kõigi kaaskodanike õigustesse ja tõdemus, et hirmu abil on võimalik sundida kannatanuid vaikides kannatama, tunnistajaid kõrvale vaatama või valetama ja ka erinevaid ametimehi kurjategijatele meelepärast käituma. Sellist olukorda nimetatakse negatiivseks võimuks, mille määr ühiskonnas sõltub otseselt sellest, kui efektiivselt suudab õigussüsteem võidelda kuritegevuse organiseerumisega selle ettevaatlikus, kasumile orienteeritud faasis.³⁷

Selleks, et mingit organisatsiooni saaks käsitleda kuritegeliku ühendusena, peab see oelma püsiv. Riigikohtu hinnangul ei pea kuritegelikühendus olema püsiv niivõrd liikmeskonna põhjal vaid kui üleüldine grupp, kes paneb toime kuritegusid.³⁸

Riigikohtu lahendis 1-16-6452/340 on toodud välja need omadused, mis iseloomustavad hästi kuritegeliku ühenduse olemust. Kuritegeliku ühenduse püsivust toetab ülesannete jaotus selle liikmete vahel. See tähendab, et kõigil ühenduse liikmetel on kindel koht ühenduse struktuuris ja nad annavad sellest lähtuvalt panuse ühenduse eesmärkide realiseerumisele. Isikult oodatav panus ei ole seotud isiku endaga, vaid tema paiknemisega ühenduse struktuuris, mis tähendab, et liikme vahetumisel võtab uus liige üldjuhul eelmise liikme ülesanded üle. Ühenduse väljakujunenud ja kindel struktuur võimaldab omakorda eksisteerida üksikliikmetest kõrgemal tahtel, seda üksikliikmetele vajadusel peale suruda, neid vajadusel välja vahetada ja asendada ning tegutseda sihipäraselt konkreetse eesmärgi nimel, mis seda ühendust iseloomustab. KTÜ struktuuri moodustavad isikud peavad olema omavahel teatud reeglitele allutatud suhtes. KTÜ kui organisatsiooni reeglitele tuginevalt moodustub struktuur, püsib koos, surub üksikliikme tahte vajadusel tahaplaanile ning pürib nii seatud eesmärkide poole. KTÜ-sse kuuluvad isikud peavad tegutsema teadmisesega, et nad kuuluvad kriminaalsesse organisatsiooni ning tegu pannakse toime KTÜ huvides ja KTÜ eesmärke silmas pidades. Neil on suhtumine - oleme *meie* ja on *nemad*. KTÜ liikmete omavaheline tihe subjektiivne seos lihtsustab konkreetsete üksikkuritegude toimepanemist ja võimaldab alla suruda või elimineerida personaalse vastutuse tunde, sh ka võimaliku vastumeelsuse konkreetse üksikkuriteo toimepanemise suhtes. Organisatsiooni tahe ei ole tavajuhtumil KTÜ üksikliikme poolt juhitud ning see võimaldab vajadusel suruda üksikliikme tahte tahaplaanile, sh nt vastumeelsuse kuriteo toimepanemiseks. Organisatsiooni tahe on ühenduse (üksik)liikmetele siduv otsustusvõimu olemasolu kaudu. KTÜ-s eksisteerivad liikmete

³⁷ *Ibid.*, Lk 475-476.

³⁸ Soo. A. Kuritegeliku ühenduse mõiste. JURIDICA II/2010. Lk 147.

poolt tunnustatud ja siduvate otsuste tegemise jaoks pädevad isikud või isikute kogumid. KTÜ kui organisatsiooni püsivus on oluline, liikmeskonna püsivus ei ole määrav. KTÜ struktuur võimaldab ühenduse liikmetel (kaasa arvatud juhil) vahetuda nii, et ühendus jätkab selle eesmärgiks seatud tulemuse poole pürgimist. Ühenduse juhi asendatavuse kriteerium tähendab muu hulgas seda, et konkreetne kuritegelik kooslus ei saa olla loodud ning koos püsida pelgalt selle liidri autoriteedile tuginevalt, kuna tema ühendusest eemaldamine (nt surm või ka vahistamine) tooks sisuliselt vältimatult kaasa senise organisatsiooni lagunemise.³⁹

Tuleb mõista, et kuritegelikud struktuurid ei ole tavapäraselt kammitsetud formaalsetest reeglistikest ja ülesanded jagatakse neis jooksvalt selliselt, nagu tulu saamise eesmärgist lähtuvalt kõige praktilisem on. Kuritegelikes ühendustes võivad küll olla kehtestatud teatavad reeglid, kuid need kujutavad endast pigem eesmärkide edukaks täitmiseks kokku lepitud tegevuskava, konspiratiivseid võtteid ja enesedistsipliini, mille sisuks on vältida õigusasutuste tähelepanu, vahele jäämist, aga ka üksteise petmist ja ülekavaldamist. Psühholoogilises plaanis on kurjategijad kontingent, kes on tavaühiskonnaga konfliktis just seetõttu, et neile on loomu päraselt vastumeelne täita kõikvõimalikke käsked ja keelde. Seetõttu tagab kuritegeliku ühenduse demokraatlik ülesehitus süsteemi püsivuse ja jätkusuutlikkuse palju kindlamini, kui sisepingeid esile kutsuv jäik subordinatsioon. Salapäraselt kõlav organisatsiooni tahe ei ole seega põhiolemuselt midagi muud kui pragmaatiline tõdemus, et üheskoos on võimalik rohkem teenida kui omapäi tegutsedes, ja seepeale sõlmitud kokkulepe, kuidas seda võimalikult kaua ja segamatult teha. Tegelikuses kõige sagedamini esinev kuritegeliku ühenduse mudel kujutabki endast gruppi keskmisest nupukamaid kurjategijaid, keda ühendab ühine tahe panna toime kuritegusid, millest saab võimalikult vähesest vaevast ja riskist võimalikult palju varalist kasu. Just sellisena on organiseeritud kuritegevust tajunud ja maailmale esitlenud ka Palermo konventsiooni koostanud spetsialistid, kui on portreeterinud organiseeritud kuritegeliku gruppi (kuritegelikku ühendust) järgmiselt: vähemalt kolm isikut, kes kooskõlastavad oma tegevuse, et panna toime konventsioonis raske kuriteona määratletud tegu või tegusid, et otse või kaudselt saada rahalist või muud materiaalist kasu.⁴⁰

Töö autori hinnangul on kuritegeliku ühenduse mõistet üritatud karistusõiguse mõistes liiga konkreetselt piiritleda kindlate iseloomujoontega, mida saab ühildada vaid kuritegeliku

³⁹ RKKK 1-16-6452/340.

⁴⁰ Siinmaa. A. Kuritegeliku ühendused: müüdid ja tegelikkus. JURIDICA VII/2015. Lk 479.

ühendusega, ning kui mingeid põhijooni küsitava grupeeringu puhul ei esine, siis puudub ka kuritegeliku ühenduse koosseis. Autori arvates ei saa lähtuda ühistest joontest kuritegelikus ühenduses näiteks narkokuritegude ning maksusüütegude puhul. Kuritegelik ühendus, kes tegeleb narkokaubandusega võibki olla selgelt määratletud ühenduse hierarhia ning jagatud ülesanded erinevatel astmetel, kellele jagavad käsked ning kohustused konkreetselt nendest hierarhia redelil kõrgemal asetsevad isikud. Maksukuriteod on ühiskonnale oluliselt lähemal asetsev kuriteoliik ning selle toime panemiseks ei ole vaja konkreetset ebaseadusliku ainet ega aine saamiseks ning turustamiseks vajaminevaid tutvusi. Maksukuriteo puhul piisab ühest või mitmest juriidilisest kehast ning teadmistest, mis puudutavad tavalise toimiva ettevõtte majandamist. Seega võib kuritegeliku ühenduse laadse ühenduse püsti panna ka grupp inimesi, kellel puuduvad alluvussuhted omavahel, ühe välja langemine ei mõjutaks grupi toimimist, neil võib olla ühiskassa näiteks ühise tegevuse rahastamiseks, kuid ei pruugi. Peamine on see, et nende lähenemine maksukuriteo toime panemisele on sarnane kuritegeliku ühenduse omaga. Mõju majandusele, konkureerivatele ettevõtetele ning kahju riigile võib olla sama, kuid neid ei liigitata kuritegeliku ühenduse alla, mille läbi on neil karistusseadustikust tulenevalt ka oluliselt madalam karistuse määr. Mõlemal juhul juhitakse maksukuriteo toimepanemisel fiktiivseid ettevõtteid ning nende juhte ehk maakeeli tankiste.

Karistusseadustikus on konkreetselt välja toodud kuritegeliku ühenduse mõiste ja tingimused

§ 255. Kuritegelik ühendus moodustub kolmest või enamast isikust koosnevasse püsivasse isikutevahelise ülesannete jaotusega ühendusse, mille tegevus on suunatud teise astme kuritegude, mille eest ettenähtud vangistuse ülemmäär on vähemalt kolm aastat, või esimese astme kuritegude toimepanemisele, _____ kuulumise _____ eest – karistatakse kolme- kuni kaheteistaastase vangistusega.⁴¹

Grupi moodustumise kohta puudub karistusseadustikus otsene tõlgendus. Seda on KarS-s kajastatud kui kaastäide viimist

⁴¹ KarS § 255.

§ 21 lg 2. Kui vähemalt kaks isikut panevad süüteo toime ühiselt ja kooskõlastatult, vastutab igaüks neist täideviijana (kaastäideviijad). Kaastäideviimine on ka see, kui mitme isiku ühine ja kooskõlastatud tegu vastab süüteo koosseisu tunnustele.⁴²

Grupi liikmed on sisuliselt kaastäideviijad, kes saavad eeldada, et igaüks paneks kuriteo toime ka eraldiseisva isikuna. Kuritegelik ühendus seevastu on püsiv ja isikute vahelise ülesannete jaotusega ühendus, mis koosneb vähemalt kolmest liikmest. Seega tuleneb siit esimene erinevus seadusandja poolt, mis reguleerib ära, et kahe inimesega ei ole võimalik moodustada ühendust, vaid ühendus algab kolmest koos orienteeritud kuritegelikule tulule pühendunud isikust. Samuti ei pea grupi liikmed olema orienteeritud majanduslikule kasule, vaid võivad panne toime ka kuritegusid, mis ei too sisse majandusliku kasu.⁴³

Asjaolu, et Eesti Vabariigi karistusseadustikus on kuritegelik ühendus just sellisel kujul võib olla ka tõlkes tekkinud probleem. Teisisõnu võib osa Palermo konventsiooni ideoloogiast olla tõlkes kaduma läinud. Nimelt avab konventsiooni artikli 2 punkt a organiseeritud kuritegeliku ühenduse mõiste termini „struktureeritud grupp“ (meil tõlgitud: „korraldatud ühendus“) kaudu. Selle „struktureeritud grupi“ või „korraldatud ühenduse“ sisustab omakorda artikli 2 punkt c, kus on originaalis rõhutatud, et struktureeritud grupp on isikute grupp, mis ei ole juhuslikult moodustatud üksikuriteo vahetuks täideviimiseks, aga selles ei pea olema formaalselt määratud rollijaotust, liikmes konna püsivust ega väljakujunenud struktuuri.⁴⁴

Seega on võimalik, et teistes Euroopa Liidu riikides on Palermo konventsiooni teisiti tõlgendatud ning need juhtumid, mis Eestis kuritegeliku ühenduse paragrahviga kohtusse ei jõua, leiaksid teistsuguse lahendi mõnes teises Euroopa Liidu riigis. Probeem jääb siiski püsima olenemata isikute ringi kvalifikatsioonist, sest praktika on näidanud, et pikaajaliselt suurt kahju suudavad tekitada vaid hästi toimivad isikute ringid ning üksikuritajad nii läbimõeldult tegutseda üldjuhul ei suuda.

⁴² KarS § 21 lg 2.

⁴³ Heide. K. Kuritegelikke ühendusi puudutavate kuritegude sanktsioonide omavaheline ebakõla. JURIDICA X/2013. Lk 755.

⁴⁴ Siinmaa. A. Kuritegeliku ühendused: müüdid ja tegelikkus. JURIDICA VII/2015. Lk 476.

Suurem osa kuritegudest, mille puhul on kvalifikatsiooni elemendina ette nähtud kuritegelik ühendus, sisaldavad ka grupi kvalifikatsiooni. Kuue kuriteo koosseisu puhul on seadusandja pidanud kuritegelikku ühendust ja gruppi sanktsioonide puhul samaväärseks: röövimise, omastamise, kelmuse, väljapressimise ja süüteo toime panemise tulemusena saadud vara omandamise, hoidmise ja turustamise puhul on ühes ja samas punktis märgitud grupp ja kuritegelik ühendus alternatiividena: „grupi või kuritegeliku ühenduse poolt“. Sealjuures on mingil põhjusel rahapesu puhul nii grupi kui ka kuritegeliku ühenduse liikmetele ette nähtud küll sama sanktsioon, kuid need on paigutatud ühe lõike eri punktidesse.⁴⁵ Autori hinnangul tuleks sarnast lahendust kaaluda ka maksusüütegude toimepanemisel. Kuigi KarS on ka maksusüütegude toimepanemisel ettenäinud üsnagi kõrged karistuse määrad, eriti mis puudutab suures ulatuses toime pandud kuriteo puhul, kuid praktikas on reaalsed karistused ainult KarS § 389¹ alusel süüdimõistetud isikutele üsna leebed.

Tulenevalt seadusest on kohtunikel paraku kohustus karistuse määramisel arvestada mitme erineva põhimõttega. Karistus peab vastama toimepandud teo ebaõigusele, mõjutama isiku edaspidi rikkumistest hoiduma ning ksitsma õiguskorda.⁴⁶ Arvestades eeltoodud põhimõtteid on arusaadav, et kohtunikel ei ole võimalik isikuid rangelt koheselt karistada kui kuritegu pannakse toime esmakordselt, ükskõik kui konspireeritult ja professionaalselt seda tehakse.

Autori enda kogemuste põhjal on siiski tõusev tendents, kus kuritegelikud ühendused või isikute grupid, kes panevad toime maksusüütegusid, kasutavad saadud tulu ka teiste raskete kuritegude toimepanemiseks. Autor peab siinkohal silmas rahapesus osalemist ning narkokaubanduse levikule kaasaaitamist. Eelkõige on autor täheldanud, et maksusüütegudega kergelt hangitud raha kulutatakse tihti ka suures osas narkootikumide tarbimisele, mis tõstab omakorda nõudlust ainete järele ning kokkuvõttes narkokuritegevus riigis kasvab.

Tavapärast seostatakse rahapesu nähtust kui vajadust kriminaalsel teel saadud tulusid riigi eest varjata või legaalse tuluna näidata.⁴⁷ Seeläbi ei pea autor silmas rahapesu otseselt kui rasket kuritegu, vaid rahapesuga seotud kuritegusid, mis võivad olla raske iseloomuga.

⁴⁵ Heide. K. Kuritegelikke ühendusi puudutavate kuritegude sanktsioonide omavaheline ebakõla. JURIDICA X/2013. Lk 755.

⁴⁶ Lind. S. Karistuse mõistmine ja selle põhistamine. JURIDICA VIII/2012. Lk 637.

⁴⁷ Tibar. I. Rahapesu kujunemisloost ja olemusest. JURIDICA VIII/2007. Lk 574.

Nagu eelnevast on näha, siis maksusüüteo osalevad isikud on omavahel tihedalt seotud ja on huvitatud oma tegevuse varjamisest, ei ole asjaosalisi koheselt võimalik ei kahtlustatavatena või tunnistajatena üle kuulata, kuivõrd see võib takistada kriminaalmenetlust ning kriminaalmenetluse raames tõendite kogumist. Kuriteo latusaks toimimiseks peab olema selle osalejate vahel varjatud suhtlus, et mitte avalikustada oma tahtlust kuriteo toimepanemiseks ega võtmeisikute avalikustamiseks.

Kuna maksukuriteo uurimisel jääb üldjuhul esimesena silma just tankist ehk fiktiivse ettevõtte juht ning tema tasustamine sõltub suuresti perioodist kui pikalt on tankist ettevõtte juhatuses püsinud ning kui veenvalt ta ametnike suudab veenda, et just tema on antud ettevõtet juhtiv isik, siis puudub enamasti võimalik tõendeid hankida tunnistuste, ütluste ning muudel viisidel kui vaid jälitustegevusega. Autori hinnangul on sellistel juhtudel äärmiselt oluline fikseerida ära, olenemata viisist, kes fiktiivseid ettevõtteid reaalset juhivad, kuna tankisti kõrvaldamine maksukuriteo skeemist koos fiktiivse ettevõttega on vaid riigi raha ning uurimisasutuse ajalise ressursi raiskamine. Ilma reaalse isiku või isikute grupi tuvastamise ning kõrvaldamisega ettevõtlusest ei väheneks maksukuriteo toimepanemine, kuna uue tankisti leidmine või variettevõtte loomine on hetkel veel liiga lihtsaks tehtud ning selles valdkonnas on veel pikk tee minna.

Autori hinnangul on variettevõtete kasutusele võtmise ning uute tankistide värbamise takistamiseks raske häid lahendusi teha, kuna ettevõtte maha müünud isik üldjuhul ei huvitu ega pruugi ka teada, mis tema ettevõttega edasi tehakse ja mis kavatsusega tema ettevõtte soetatakse. Võlgades ettevõtet lihtsalt likvideerida tulenevalt äriseadustikust on kulukas ja nii on hätta sattunud osanikul lihtsam ettevõtte müüa, teenides tulu, kui maksta võlausaldajatele. Samas ei ole võimalik ettevõtjaid teha ka sunnismaiseks nende omatud ettevõtetega, kuna see pärsiks ettevõtlust ning kaotaks ära osaühingu eesmärgi. Tankistide puhul on autori hinnangul olukord veelgi lootusetum, kuna tihti leitakse selleks elus hätta sattunud isikud, kes väikese sissetuleku eest on kõigeks nõus ning oma dokumentide loovutamine ei tundu just suur kohustus rahalise kasu eest. Fiktiivsete juhtide karistamine ei kannaks enamasti vilja, kuna trahvid jääksid õhku ning kurnaks vaid kohtutäitureid. Vangla karistuse määramine antud teo eest oleks jällegi ebaproportsionaalselt suur kuriteo kaasaaitamise rolli eest. Nii jääbki alles vaid enamasti jälitustoimingutega koguda tõendeid maksukuriteo reaalsete toimepanijate vastu ning karistada korduvat tegevust järjest karmimalt ka reaalse vabaduse kaotusega, sest üldjuhul arvestatakse maksu kahjuks vaid seda summat, mida suudetakse tõendada menetlusega. Võib juhtuda, et kuritegu on end ka pärast rahalise karistuse määramist ikkagi ära tasunud.

4. JÄLITUSTOIMIKU TUTVUSTAMISE PROBLEEM

4.1 Jälitustoimiku sisu

Lähtuvalt Jälitustoimiku pidamise ja säilitamise korrale on paika pandud dokumendid, mida jälitustoimikud peavad või võivad sisaldada. Enamasti koosneb jälitustoimik kriminaalasjas jälitustegevusega kogutud tõendeid, mis kuni tutvustamiseni on riigisaladus ja kõrvalistele isikutele kättesaamatu. Sellegi poolest peab jälitustoimik olema süstematiseeritud ja arusaadavalt vormistatud nii, et isikud, kes teostavad jälitustegevuse üle kontrolli, suudaksid orienteeruda ja kontrollida jälitustegevuse seaduspära. Jälitustoimikust peab olema võimalik tuvastada, kuidas üks või teine tõend on hangitud või millisel viisil on ühe või teise tõendini jõutud.

Jälitustoimikule esitatavad nõuded:

Jälitustoimiku avamine vormistatakse kirjalikult, märkides ära vähemalt järgmised andmed:

- 1) jälitustoimiku avamise kuupäev;
- 2) jälitustoimiku number;
- 3) jälitustoimiku liik kriminaalmenetluse seadustiku § 126² lõike 1 punktide 1–4 alusel;
- 4) jälitusasutuse nimetus.⁴⁸

⁴⁸ Jälitustoimiku pidamise ja säilitamise kord. Kättesaadav <https://www.riigiteataja.ee/akt/108012013009>.

Eeltoodud informatsioon on märgitud jälitustoimiku kaanele, mis toimiku arhiveerimisel pakendatakse papist kaante vahele ja kogu jälitustegevusega saadud informatsioon koos andmekandjatega lisatakse toimiku juurde arhiivi.

Lähtudes jälitustoimingu tegemise asjaoludest võib jälitustoimik sisaldada järgmisi dokumente ja andmeid:

- 1) jälitustoimingu luba ja taotlus jälitustoimingu tegemiseks;
- 2) andmed jälitustoimiku avamise ja sulgemise kohta;
- 3) jälitustoimingu kokkuvõte;
- 4) koopia jälitustoimingust teavitamise teatest;
- 5) jälitustoimingust teavitamata jätmise luba;
- 6) jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamise protokoll;
- 7) jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamata jätmise luba;
- 8) nimekiri isikutest, kelle suhtes jälitustoiming tehti, ning isikutest, kelle perekonna- või eraelu puutumatus jälitustoiminguga oluliselt riivati ja kes on menetluse käigus tuvastatud;
- 9) jälitustoimikuga tutvumise registreerimisleht;
- 10) andmed jälitustoimingute peale kriminaalmenetluse seadustiku §-s 126¹⁶ toodud korras esitatud kaebuste ja nende lahendamiste kohta;
- 11) muud jälitustoimingu tegemise käigus koostatud ja kogutud dokumendid ning teabetalletused.⁴⁹

Võib öelda, et kogu jälitustoimiku sisuline pool on võetud kokku vaid esimese kolme punktiga, mis koosneb reaalselt kriminaalmenetlusega kogutud andmetest ja edaspidises kriminaalmenetluses kasutatavate materjalidega. Kõik kokkuvõtted, mis jälitustoimikus on koostatud, on oma sisult piiratud informatsioon seni, kuni need vormistatakse protokollideks, mida on võimalik tõendada kriminaalmenetluses kasutada.

Eeltoodud punktid 4-10 sisaldavad informatsiooni, mis puudutavad menetluse osa, mis käitleb jälitustoimingute tutvustamist ja teisi dokumente, mis jälitustoimiku tutvustamisega peavad või võivad kaasneda.

⁴⁹ *Ibid.*

4.2 Tutvustamise vajalikkus

Materjali avaldamine kriminaalmenetluses on õiglase kriminaalmenetluse saavutamiseks hädavajalik abinõu, olles võrdsete relvade põhimõtte praktiline väljund. Instituudi mõtteks on vähendada ressursilist lünka riiklikku süüdistust esindava prokuröri ja kaitsja vahel. Kui prokuröri poleks kohustust avaldada kaitsele kriminaalasjas kogutud materjali, oleks viimane abitu.⁵⁰ Võrdse võistleva kohtupidamise kaitseks on loodud Direktiiv 2010/64/EL, mis on esimene kriminaalmenetlusõigust puudutav õigusakt, mis võeti vastu pärast Lissaboni lepingu jõustumist, ning esimene teekaardidirektiiv⁵¹. Siseriiklikult on selles osas on teinud lahendi ka Riigikohus, kes on uurimisasutusi kohustanud kaitsjaid ja kahtlustatavale tutvustama jälitustoimikus sisalduvaid taotlusi ja lube. Tegelik kohustus jälitustoiminguid tutvustada tuleneb EIK lahendis *Leas vs. Estonia*, et EIÕK art 6 lg 1 õiglase kohtupidamise tagatiseks on EIÕK Art 6 lõike 3 kohtumenetlusele spetsiifilised aspektid, milleks on eelkõige võimalus kaitseks valmistuda ja omada süüdistajaga võrdseid teadmisi ja võimalusi, mille eelduseks on jälitustoimingutega tutvumine. Euroopa inimõiguste kohus on mitmes kohtulahendis konkreetselt selgitanud, et on oluline, et ka süüdistataval oleks võimalik vastaspoole tõendeid kahtluse alla seada ning saada infot õigusvastaste tõendite kohta. EIK viitas nimetatud lahendis oma varasematele lahenditele *Edwards vs. United Kingdom* ning *Rowe ja Davis vs. United Kingdom*. EIK rõhutas lahendis p-s 77, et õiglase kohtumenetluse õiguse põhimõtteline alus on see, et kriminaalmenetlus, sh sellise menetluse protseduurilised elemendid, peavad olema võistlevad ning prokuröri ja kaitse vahel peab valitsema poolte võrsuse põhimõte. EIK on järjekindlalt rõhutanud, et süüdistataval ja kaitsjal on õigus tutvuda eranditult kõigi menetlusdokumentidega, samuti vaielda neile vastu ja neid kommenteerida. EIK lahenditest tuleneb, et kuigi tõendite lubatavus on siseriikliku seadusandluse küsimus, peavad liikmesriigi seadus ja praaktika vastama EIÕK miinimumnõuetele, seal juures

⁵⁰ Pilve, J. Kaitsja juurdepääs kriminaalmenetlusliku jälitustegevusega kogunenud materjalile Eesti kohtueelses menetluses. *JURIDICA* 8/ 2018. Lk 569.

⁵¹ Soo, S. Teekaardidirektiivid kahtlustatavate ja süüdistatavate õiguste tagajana kriminaalmenetluses. *JURIDICA* 5/2018. Lk 311.

peab kogu protsess ja viis, kuidas tõendeid koguti ja fikseeriti olema kaitseõigust tagav, võrdne ja õiglane. EIÕK sedastas lahendis Khan vs. The United Kingdom, et kohalik seadus ei anna alust väärata EIÕK eeltoodud põhimõtteid. EIK rõhutas iseäranis viimati mainitud lahendis, et EIÕK art 6 garantii tähendab ka võimalust ja õigust kummutada süüdistuse tõendite autentsust ja kvaliteeti, samuti asjaolusid, mis võivad kahtluse alla seada tõendi kvaliteedi, tõendi õigsuse ja usaldusväärsuse.⁵²

Ühiskondlik areng, kus info töötlemine on muutunud tänu arenevale tehnoloogiale hõlpsaks, on viinud selleni, et suuremaid jõupingutusi tegemata on võimalik võrdlemisi kiiresti töödelda isikute kohta käivad andmeid. Sellises infoühiskonnas räägitakse üha enam andmekaitsest ja isiku õigustest tema kohta käivate andmete töötlemise protsessis, sealhulgas isiku õigusest teada tema kohta kogutavate andmete kohta ja õigusest nendele andmetele ligi pääseda. Jälitustoiminguid tehakse isiku eest varjatult, mistõttu ei saa isik oma põhiõiguste riivist, sealhulgas enda kohta käivate andmete töötlemisest kohe, mõningatel juhtudel aga üleüldse teada. See võib olla aktsepteeritav, kui sellist riivet õigustavad muud kaalukad eesmärgid. Isiku õigus teada tema kohta käivate andmete kogumisest ning õigus otsustada oma andmete üle tuleneb informatsioonilise enesemääramise õigusest. See keeruka nimega õigus mängib rolli ka jälitustoimingutega kogutud andmete edasisel töötlemisel, sest kogutud andmete töötlemisega kaasnev riive kestab kuni andmete hävitamiseni. Seega on jälitustegevus oma salajasuse tõttu parim praktiline näide informatsioonilise enesemääramise õiguse riive kohta.⁵³

Jälitustegevusega riivatakse suures ulatuses uuritava objekti põhiõigusi, mis on sätestatud põhiseaduses. Näitena võib välja tuua kõige enam avalikkusele teadaolevat jälitustoimingut, milleks on pealtkuulamine. Pealtkuulamisega rikutakse põhiseaduse paragrahv 43, millega on sätestatud, et igal ühel on õigus sõnumi saladusele üks kõik millisel edastamise viisil see on temani jõudnud või kuidas ta on selle edastanud. Kui uurimisasutus on taodelnud läbi prokuratuuri kohtult luba kellegi pealtkuulamiseks ja kohus on taotluse rahuldanud, siis on uurimisasutusel võimalik loa alusel näha kõiki edastatavaid sõnumeid vastavalt sellele, mida on uurimisasutus taodelnud. Selleks, et uurimisasutusel tekiks võimalus edastatavaid sõnumeid jälgida, olgu need telefoni teel

⁵² KrMS seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 2012. Lk 5-6. Kättesaadav: <http://eelvoud.valitsus.ee/main#Z8NJkxW0> (30.04.2019).

⁵³ Rondel. M. Informatsioonilise enesemääramise õigus ja jälitustegevus. Isiku õigus teada saada tema suhtes tehtud jälitustoimingutest. JURIDICA X/2018. Lk 709.

toimunud kõned või muudel sidevahenditel saadetud sõnumid, peab uurimisasutus konkreetsed sidevahendid, mida soovitakse jälgida ka taotluses välja tooma.

Informatsioonilise enesemääramise õigusest tuleneb muuhulgas isiku õigus teada saada jälitus toimingute käigus kogutud andmetest. Seni kuni isik ei ole teadlik tema suhtes tehtud jälitus toimingutest, ei ole tal ka võimalik otsustada jälitus toimingute käigus kogutud andmete üle. Seega kuni teadasaamiseni kestab põhiseaduse § 19 lõikest 1 tuleneva informatsioonilise enese määramise õiguse riive. On leitud, et sellise teadmatuse korral võetakse isikult absoluutselt võimalus end kohtulikult kaitsta jälitustoimingutega toime pandud põhiõiguste riivete vastu. Seega piirab jälitustoimingute salastatus ka põhiseaduse §-s 15 sätestatud kohtusse pöördumise õiguse realiseerimist, sest kui isikut ei teavitata tema suhtes tehtud jälitustoimingutest, on välistatud ka kohtulik kontroll. Nimelt tagab jälitustoimingutest teavitamine, isegi kui nende täpne sisu tutvustamata jätta, isiku kaebeõiguse ning võimaluse kohtulikult kontrollida, kas jälitus toiming või andmete tutvustamata jätmine oli õiguspärane.

Tavapäraselt vaidlustavad kahtlustatavad ja nende kaitsjad just jälitustoiminguks väljastatud prokuratuuri ja kohtu lube. Üldjuhul on suurem eduväljavaade proovida tühistada lube kui nende alusel kogutud tõendeid. Erinevate ekspertiiside tellimine on suhteliselt kulukas võrreldes kasuteguriga, mis kõrvaldaks vaid ühte sorti tõendite vettpidavuse, kui tervele perioodile väljastatud luba, seevastu kõrvaldab kogu perioodi kohta kogutud tõendite kogumi.

Kui isik ei saa oma põhiõiguste riivet kohtus vaidlustada, ei saa rääkida ka tema põhiõiguste siduvusest. Põhiõiguste siduvuse täielik puudumine ei saa olla kooskõlas põhiseaduse §-s 11 sätestatuga, sest see moonutab vastavate põhiõiguste olemust. Seetõttu võib öelda, et informatsioonilise enesemääramise õigusest tulenev teadmise õigus muutub jälitus toimingute tegemise kontekstis tähtsat osa etendavaks õiguseks. Riik peab üldjuhul võimaldama isikul tutvuda tema kohta käiva informatsiooniga. Jälitustoimingutega kogutud teave on aga riigisaladus, mis tingib põhiseaduse § 44 lõikes 1 sätestatud teabe saamise põhiõiguse piiramise, sest riigisaladus ei ole üldiseks kasutamiseks levitatav informatsioon. Jälitustoimingutest teavitamata jätmine kujutab endast aga põhiseaduse § 44 lõikes 3 nimetatud põhiõiguse riivet, kuivõrd selle sätte kohaselt on Eesti kodanikul õigus seaduses sätestatud korras tutvuda tema kohta riigiasutustes, sealhulgas arhiivides, hoitavate andmetega ning jälitustoimingutest teavitamine loob eelduse nende

andmetega tutvumiseks. See õigus laieneb põhiseaduse § 9 lõikest 2 tulenevalt ka juriidilistele isikutele, sest see ei ole vastuolus vaadeldava põhiõiguse olemusega.⁵⁴

Ka Euroopa Inimõiguste kohtus on kõige rohkem kaebusi just õiglase kohtupidamise vastu kui vaadata Eesti Vabariigi seis. Nagu eespool märgitud, on kõige rohkem otsuseid tehtud ja rikkumisi leitud konventsiooni artikli 6 alusel. Artikli 6 lõige 1 sätestab menetluslikud tagatised kõikide kohtumenetluste jaoks ja nii on sel alusel esitatud kaebused puudutanud menetluse õigluse eri aspekte erinevates menetlustes. Kohtule juurdepääsu õigusega seoses on EIK teinud mitu eri aspekte puudutavat otsust. Nii on EIK leidnud rikkumise olukorras, kus isik ei saanud kasutada Riigikohtusse pöördumise õigust, sest tema advokaat ei esitanud kassatsiooni tähtaegselt. Sellest hoolimata kassatsiooni tähtaega ei ennistatud. EIK otsuse järel oli kaebajal võimalus esitada teistmis avaldus ning Riigikohus rahuldab selle, võttes lisatud kassatsioonid Riigikohtu eelmenetluse. Riigikohus on ka hiljem võtnud tähtaja ennistamise mõjuva põhjusena arvesse advokaadipoolset minetust, seega on puudulik olukord lahendatud kohtupraktika muutmisega. Mis puudutab kinni peetavate juurdepääsu kohtule, arvestades Eestis kehtivat eelneva vaidemenetluse kohustuslikkust, siis on EIK rõhutanud, et menetlusreeglite eriti range konstrueerimine võib tuua kaasa kaebajate kaebeõiguse takistamise ja võib olla konventsiooniga vastuolus. Ka *Julin vs. Eesti* asjas ei olnud otsuse täitmiseks vaja muuta seadust, vaid võtta teadmiseks, et vaiete liiga formalistlike põhjendustega läbi vaatamata jätmine ei ole õigustatud. Samamoodi peab riik olema ettevaatlik pädeva kohtu valimise liiga keeruliseks muutmisel: kui ka kohtutel on raskusi otsustamisega, kes on vaidluse lahendamiseks pädev, siis ilmselgelt on see kaebajate jaoks liiga keeruline⁵⁵ hoolimata Euroopa Liidu õiguse kohaldamise kohustusest säilib Euroopa Liidu liikmesriikidel kohustus tagada inimõiguste konventsioonist tulenevad õigused. Kuigi EIK hindab nende kohustuste täitmist

Euroopa Liidu õiguse võrdse kaitse eelduse põhimõttest lähtudes – eeldades, et Euroopa Liidu õigus tagab samasuguse kaitse kui inimõiguste konventsioon –, on tal õigus ja kohustus kontrollida, ega Euroopa Liidu vastastikuse usalduse põhimõte ei ole jätnud kaebajate õiguste tagamise mingit õiguslünka. Kuigi analoogset kohtuasja Eesti vastu EIK-sse jõudnud ei ole, on oluline, et Eesti kohtud lähtuksid välisriigi kohtuotsuste täitmise asjade arutamisel põhimõttest, et ka Euroopa Liidu vastastikuse usalduse põhimõtte kohaldamisel ei tohi jääda konventsiooniga tagatud õiguste kaitse puudulikuks.⁵⁶ Kuigi nii Euroopa Inimõiguste kohus kui Eesti Vabariigi

⁵⁴ *Ibid.*, Lk 714-715.

⁵⁵ Kuurberg. M. Eesti 20 aastat inimõiguste konventsiooni osalisena. JURIDICA VIII/2018. Lk 523.

⁵⁶ *Ibid.*, Lk 527.

Riigikohus on andnud kriminaalmenetlusi kahtlustatavana läbinud isikutele õigused, mis puudutavad jälitustegevusega nende kohta kogutud materjali tutvustamist, siis töö autor nende seisukohtadega lõpuni ei nõustu. Töö autor on seisukohal, et kahtlustatavatele ei ole vajalik nii detailselt kõike jälitustoimikus hoitavat materjali tutvustada kuna sellega kaasneb mitmeid negatiivseid tagajärgi nii riigile kui kahtlustatavatele endale. Ühe suure probleemina näeb töö autor *ultima ratio* põhimõtte laienemist jälitusmenetluses, mis riivab otseselt kahtlustatava enda huve.

EIK on lahendis *Leas vs. Estonia* peamiseks praktiliseks probleemiks pidanud jälitustegevuse aluseks olevate dokumentide kaitsjatele tutvustamata jätmise riigisaladuse motiivil. Riigikohus on nimetatud küsimust adresseerinud lahendis 3-1-1-31-12, tunnistades iseenesest kaitjate õigust tutvuda jälitustegevuse lauseks olevate dokumentidega, mis ei sisalda RSVS-s nimetatud teavet meetodite, taktika ja vahendite kohta. Selle õige lahendi tulemusel tekib aga oht, et õiguskaitseorganid hakkavad menetlusedokumentides nimme viitama teabele meetodite, taktika ja vahendite kohta, et välistada nendele kaitsja juurdepääs. Sellest on tingitud ka muudatuseettepanek riigisaladust puudutava teabe eraldamise või kinnikatmise kohta, kuivõrd teave meetodite, taktika ja vahendite kohta on harva vajalik kaitseõiguse teastamiseks. Küll on aga võimatu kaitseõigust teostada, kui puudub juurdepääs jälitustegevuse aluseks olevatele menetlusedokumentidele.⁵⁷

4.3 *Ultima Ratio* põhimõtte laienemine läbi jälitustoimiku tutvustamise.

Ultima ratio printsiip on tulnud läbi riigikohtu lahendite juriidilise terminoloogia juurde, mis seisneb viimase valiku kasutamises. Peamiselt rakendatakse seda kriminaalmenetlustes nii uurimis kui jälitustegevuste teostamisel. *Ultima ratio* põhimõttest lähtutakse iga jälitustoimingu tegemise loas. See tähendab, et iga jälitustoimingu võib teostada vaid siis kui sama informatsiooni ei ole võimalik kuidagi teistmoodi isiku põhiõigusi vähem riivaval viisil hankida. Teiste mooduste kasutamine, kas kahjustaks oluliselt menetlust ja muudaks edasise uurimise eduväljavaateid oluliselt või tõendite hankimine teistel viisidel poleks võimalik. Näiteks tunnistajate ülekuulamine mingi kindla informatsiooni saamiseks kui on suur oht, et see sama tunnistaja võib uurimisasutuse huvist kahtlustavale teada anda või kahtlustatava esinemine teise isikuna maksukurite toimepanemiseks.

⁵⁷ KrMS seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 2012. Lk 5-6. Kättesaadav: <http://eelvoud.valitsus.ee/main#Z8NJkxW0> (30.04.2019).

Esmalt tuleb meeles pidada, et KrMS § 66 lõike 3 kohaselt on tunnistaja kohustatud andma ütlusi, kui ütluste andmisest keeldumiseks puudub seaduslik alus KrMS §-de 71–73 järgi. Seda arvestades ei ole tunnistaja poolt kohtulikult arutamisel ütluste andmisest keeldumine mingil juhul samal määral objektiivne asja olu, nagu seda on tunnistaja surm või tema halb tervise seisund. Ütluste andmise kohustus ei ole mitte pelgalt eetilise sisuga kodaniku kohustus: tunnistaja (või kannatanu) alusetu keeldumine ütluste andmisest on teadu pärast ka KarS § 318 kohaselt kuriteona karistatav.⁵⁸ Selliste tõendite hankimist ei ole võimalik üldjuhul muul viisil hankida kui vaid jälitustoiminguid tehes. Samas peaks autori hinnangul jälitustoimingud püsima siiski proportsionaalses suhtes kuriteo raskusastmega. Autori hinnangul ei ole ühiskonna suhtes aus olukord, kus riik peab näiteks maksusüütegude, mis kvalifitseeruvad kuritegudeks, uurimisel kasutama sama ränki isiku põhiõiguse riiveid põhjustavaid jälitustoiminguid kui näiteks terrorismi puhul. Terrorismi puhul on enamasti ohus paljude isikute reaalsed elud ja tervis, kuid maksusüütegude puhul on kannatajaks riik ning kaudsemalt kannab kahju ka kogu ühiskond. Kahju mõõdetakse terrorismi puhul aga inimestes, maksusüütegude puhul mõõdetakse kahju vaid rahalistes vahendites. Seega on autori hinnangul äärmisel ebaproportsionaalne kasutada täiesti erinevate raskusastmetega kuritegude puhul sarnaselt riivavaid meetmeid.

Eesti põhiseaduses väljendub proportsionaalsuse põhimõtte paragrahv 11 teises lauses, kus on sätestatud, et õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. Proportsionaalsuse põhimõtte sisuks on arusaam, et riigivõim tohib isiku õigusi piirata üksnes niivõrd, kui ta suudab piirangut õigustada täpselt määratava legitiimse eesmärgiga.⁵⁹ Riigi julgeoleku huvides on paljude riigi julgeolekut soodustavate vahendite salajas hoidmine. Üldiselt on salastatatus õigustatud kuni see tagab riigi sise- ja välisjulgeoleku eesmärgi saavutamist ning ei ole alust arvata, et salastatust kasutatakse illegaalsete või küsitavate meetmete maskeerimiseks.⁶⁰

Proportsionaalsuse nõue tuleneb eelkõige riigivõimu piiratusest individuaalse vabadusega. Iga riigivõimu põhiõigusi riivav abinõu peab olema proportsionaalne. See tähendab sobiv seatud

⁵⁸ Kergandberg, E. Eesti kriminaalmenetlus: mõned rindeteated. JURIDICA IV/2013. Lk 250.

⁵⁹ Jaanimägi, K. Politsei sisemise rahu tagajana. JURIDICA VII/2004. Lk 456.

⁶⁰ Aule, K. Riigisaladus- kas „salajane õigus“? Informatsioonivabaduse loomulikust piirist. JURIDICA V/2002. Lk 307-308.

eesmärgi saavutamiseks, vajalik s.o vähemalt sama mõjusaist vahendeist vabadust vähim kitsendav, ja proportsionaalne kitsamas tähenduses. Proportsionaalsus on nõue, mis kehtib nii seadusandjale õigusnormide kehtestamisel kui ka nende rakendajale. Nii halduse tegevuse aluseks olev seadus kui ka selle rakendamine üksikjuhul peab olema kooskõlas proportsionaalsuse põhimõttega.⁶¹

Riigikohtu seisukohaga seoses tekib veel üks probleem. KrMS §-s 126³ on kirjeldatud ka tegevusi, mille puhul on selgelt näha, et karistusseadustikust tuleb sanktsiooninormina kõne alla mitte (sisustamata) KarS § 137, vaid mõni muu säte. Näiteks kõneldakse KrMS § 126³ lõikes 5 varjatult hoonesse, ruumi, sõidukisse või piirdega alale sisenemisest. Seda lugedes tekib kohe assotsiatsioon KarS §-ga 266, mille lõige 1 näeb ette karistuse valdaja tahte vastaselt ebaseadusliku tungimise eest hoonesse, ruumi, sõidukisse või piirdega alale. Seoses selle jälitustoiminguga ei ole normile midagi ette heita: valdaja tahte vastaselt mingile alale sisenemine on KarS §-ga 266 kuulutatud karistatavaks; KrMS § 126³ lõige 5 annab aga teatavatel juhtudel menetlejale siiski õiguse seda teha. KrMS § 126³ lõikes 5 on loetletud jälitustoiminguna ka arvutisüsteemi sisenemine. Nagu ülal näidatud, on arvutisüsteemile juurdepääsu hankimine karistatav KarS § 217 järgi. Seega on siingi sama loogika, mis KarS § 266 juures: KarS § 217 koosseisule vastav tegu on õiguspärane, kui menetleja paneb selle toime KrMS § 126³ lõiget 5 järgides. Erinevalt §-st 266 on vaja seoses §-ga 217 siiski teha üks täpsustus: kuritegu ei ole mitte igasugune arvutisüsteemi sisenemine, vaid üksnes sisenemine kaitsev ahendi kõrvaldamise või vältimise teel. KrMS § 126³ lõige 5 aga sellist kitsendust ei tee. Seega saame öelda, et siin on tegu ülalkirjeldatud olukorraga, kus menetlejale on keelatud mitte üksnes kuriteo koosseisule vastava teo toimepanek (arvutisüsteemile juurdepääsu hankimine kaitsevahendi kõrvaldamise või vältimise teel), vaid ka õigustatud isiku huve koosseisuteost vähem intensiivselt rikkuv tegevus (igasugune arvutisüsteemile juurdepääsu hankimine, sh ilma kaitsevahendit kõrvaldamata või vältimata).⁶² Tõendite lubatavuse reegel võimaldab välistada tõendi, sõltumata selle usaldus väärsusest, kui tõend on saadud õigusvastaselt.⁶³

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Hirsnik. E. Arvutikuritegevuse regulatsioon Eestis: karistusõiguse revisjoniga toimunud muudatused ja lahendamata jäänud probleemid. JURIDICA VIII/2014. Lk 622.

⁶³ Lõhmus. U. Tõendi lubatavus ja välistamine kriminaalmenetluses. JURIDICA IX/2014. Lk 692.

Maksusüütegude uurimine algab tavaliselt Maksu- ja Tolliameti enda erinevate osakondade analüüsidel põhinevatel andmetel, mis kvalifitseerub küll ametisiseseks kasutamiseks mõeldud informatsiooniks, kuid mitte riigi saladusega kaetud informatsiooniks. Seevastu alustatakse paljud narkokuritegude menetlusi alusel, mis põhineb riigisaladuseks kvalifitseeruv informatsioonil, mis on loetletud KrMS 126¹⁴ lg1 p4. See annab prokurörile aluse jälitustoiminguid, kas mitte teavitada või mitte tutvustada, olenevalt uurimisel kasutatud meetoditest ja taktikatest ning kuidas materjalid on vormistatud. Maksusüütegude uurimise alustamisel puudub enamasti riigisaladuseks kvalifitseeruv teave. Seetõttu on maksusüütegude, mis kvalifitseeruvad kuritegudeks, uurimisel enamasti vajalik kogutud materjalist teavitada ning kehvemal juhul ka tutvustada.

Peamiselt näeb autor probleemi selles, et kuigi jälitustoimingute eesmärk on koguda tõendeid uuritava kuriteo tõendamiseks nii, et neid oleks võimalik ka kohtus süüdistuses kasutada, sisaldab jälitustoimik palju rohkem informatsiooni kui kriminaaltoimikusse jõuab. Menetlejad lisavad kriminaaltoimikusse tõenditena vaid neid osasid jälitustoimingutega kogutud informatsioonist, mis menetluses realselt mingit tõendusliku materjali omavad. See võib olla vaid väike killuke suurest jälitustoimiku kokkuvõttest või pealtkuulatava materjali kogumikust, mis protokollina lõpuks kriminaalasja toimikusse jõuab. Näiteks väike lõik kellegi kohtumisest, raha üle andmisest, kellegi juhendamine või muu selline informatsioon. Väga suur osa materjali, mis on kogu menetluse raames jälitustoimingutesse ühel või teisel viisil jõudnud, jääbki vaid jälitustoimingusse, sest sellele puudub uuritava menetluse raames tõendina oluline roll. Sellest olenemata võib jälitustoimikus olla väga palju sellist materjali, mida kuritegeliku sooviga isikud saavad järgmiste kuritegude planeerimisel uurimiasutuste vastu ära kasutada, vastutegevuse näol. Jälitustoimikust on võimalik välja lugeda, milliseid toiminguid on teostatud, millistel ajavahemikul ning väga palju muud taktikalist informatsiooni, mida autor siinkohal täpsemalt töös kirjeldama ei hakka. Kolmanda isiku, kes kriminaalasjas ise figureerinud ei ole ning keda jälitustoimingutega jälgitud ei ole, ei pruugi ka materjalist nii täpselt taktikalisi külgi välja lugeda kui kriminaalasja raames ise uurimise all olnud isik. Uurimisasutusel on võimalik küll teatud löike seadusest tulenevalte alustel varjata kuid autori hinnangul ei moodusta enamasti üksikud lõigud taotlustes või lubades sellist kogumist, mis võimaldaks seda varjata taktika ja meetodi alusel. Autori hinnangul moodustub terve taotlus või luba ühtse kogumina uurimisasutuste töötaktika ning meetodite üldpildi. See tähendab seda, et lugedes põhjalikult jälitustoimingu taotlust või luba on võimalik saada informatsiooni, mis liigitub riigisaladuseks kui uurimisasutuse töötaktika ja

meetodid. Nagu varasemalt töös on välja toodud peavad jälitustoimingute taotlused olema järjest põhjalikumad, et kohus ning prokuratuur jälitustoiminguteks lube väljastaksid. Eeltoodud väide põhineb pigem pikendamiste taotlustel, mis suuresti tuginevad vaid jälitustegevusega kogutud andmetel ning taotluses enamasti ajalises järjestuses paiknevad. See läbi on süüalustel võimalik mõista, milliste taktikatega on temani jõutud ning milliste vahenditega tõendeid kogutud. Süüalusel on enda tegevust analüüsides võimalik mõista, milliseid tema poolseid konspiratsiooni meetmeid kasutades on võimalik oma tegevust varjata ning milliseid toiminguid on uurimisasutused siiski tabada suutnud vastutegevusest hoolimata.

Töötaktika ja meetodi sõnastusel puuduvad KrMS lähtuvalt kindlad raamid. Sisuliselt termini ulatus varieerub tulenevalt töö sisust ning eesmärgist, kuid tähendab juriidilises mõttes siiski uurimisasutuste töö võtteid. Meetodite ja taktikatega peetakse silmis kuidas, ning milliste tegevusplaanidega on tõendeid kogutud. Piltikult öeldes, ei ole saladus, et subjekte varjatult jälgitakse, kuid salastatud on meetodid, milliste vahenditega, kui suurte jõududega tõendeid kogutakse ning millise plaani järgi ja kui suur on uurimisasutuste võimekus tõendite kogumiseks. Kogu jälitustoimingute materjaliga tutvudes ei ole võimalik tuvastada küll täpset töövahendi mudelit kuid on siiski võimalik aimata millist liiki vahendeid kasutatakse ning kui suure võimekusega need on. Samuti on võimalik kogu tervikpilti analüüsides saada aimu milliste taktikatega uurimisasutused tõendeid koguvad. Peamiselt on võimalik läbi varasema tegevuse ning materjaliga tutvumisel saadud andmete analüüsi aimata kui pikalt mingeid toiminguid tehakse, millisel menetluse hetkel, kui pikal perioodil jne.

Autori hinnangul põhjal on jälitustoimingud kuritegude suhtes muutunud ajas. Üldjuhul on selle tinginud ühiskonna suurem teadlikus uurimisasutuste töö meetodite ja taktikate suhtes, mis peaks olema kaitstud riigisaladusega. Paraku on selle tinginud olukord, kus uurimisasutused on kohustatud teavitama ja tutvustama kahtlustavatele nende suhtes toime pandud jälitustoiminguid. Seadusega on küll sätestatud juhud, millal on võimalik prokuratuuri loal (KrMs 126¹⁴) jätta tutvustamata teatud asjaoludel mõningaid toiminguid kuni vastava aluse ära langemiseni. Tavapärasel praktikal uurimisasutuste töös sõltub see suuresti menetleja huvist oma töö taktikaid ja meetmeid kaitsta ja menetleja kogemusest ja oskusest seda põhjendada sellisel viisil, et sellest saaks aru ka prokurör või kohtunik. Üldjuhul kohustub menetleja siiski kahtlustatavaid teavitama tema suhtes teostatud toimingutest ja seeläbi ka tutvustama tema kohta kogutud andmeid jälitustoimikus. Nagu varasemalt töös välja on toodud, siis autori kogemusel, on isikute ring, kes

kuritegelikud teel sissetulekut soovivad teenida, suhteliselt sama ja isikud läbivad uurimisasutuste menetlusi üha uuesti. Seetõttu on iga järgmine infokild, mida varasemalt menetlusi läbinud isik tutvustamisel saab, võimalikuks ohuks järgmisel menetlusel. Eriti ohtlik on asjaolu kuritegelike ühenduste puhul, kus isikute ring on suur ja informatsioon levib kiirelt.

Uurimisasutuste tutvustamise kohustus viib seeläbi ka *ultima ratio* põhimõtte laienemiseni jälitusmenetluses. Näitena võib tuua isikute ringi, kes paneb toime maksualaseid süütegusid suures ulatuses, mis kvalifitseeruvad kuriteoks. Esimesel menetlemisel kogutakse maksusüüteo uurimisel tõendeid ja võimalik, et isegi ilma jälitustoiminguteta. Järgmisel korral peab uurimisasutus kaasama jälitustoimingud, kuna isikud on saanud veidi targemaks maksusüütegude toimepanemisel, kuna Maksu- ja Tolliamet on neid juba korra menetlenud ning isikud on saanud aru, läbi mille nad eelmisel korral põrusid. Tulenevalt *ultima ratio* põhimõttest, kasutatakse algselt kõige vähem isiku põhiõigusi riivavaid jälituse meetmeid tõendite kogumiseks, kuna isikud ei ole uurimisasutuste võimalustega veel täpselt kursis. Seeläbi on võimalik hankida tõendeid tavapärase pealtkuulamisega ja varjatud jälgimisega. Pärast kahtlustatavate kinnipidamist ja tutvustamist, saavad isikud väärtusliku informatsiooni jälitustoimingu tutvustamisel, mille läbi on neil võimalik teada saada, millal neid jälgiti, kui suures mahus jne. Viies kokku tutvustamisel saadud informatsioon oma tegevusega kuriteo toimepanemisel on võimalik ajastuse järgi tuvastada, milliste meetoditega on uurimisasutus vajalike tõendite hankimiseni jõudnud ning seeläbi seada ohtu ka kolmandad isikud, kes uurimisasutuste tegevusse on kaasatud. Näiteks olukorras kus süüalune saab tutvuda vaid valitud tõenditega jääb ebamääraseks toimingute algus ja lõpp aeg ja seega pole ajaliselt võimalik kokku viia sündmustega, mis meetoditega uurimisasutused tõendeid on hankinud.

Järgmisel korral kui isikud planeerivad uuesti kuritegude toimepanemist, on nad oluliselt informeeritumad uurimisasutuse võimekusest ja samu vigu enam ei korda ning hakkavad kuritegude toimepanemisel oluliselt konspireeritumalt käituma ning välistavad samade meetoditega tõendite hankimise. See paneb omakorda uurimisasutusi kasutama vahendeid ja meetmeid, mis riivavad veel enam isiku põhiõigusi. Paraku võib juhtuda, et see läbi riivatakse ka oluliselt tema pereliikmete põhiõigusi ilma, et kahtlustava lähedased kuritegude toimepanemisest üleüldse teadlikud oleks. Eeltoodut ilmestab hästi järgnevad kohtulahendid 1-08-7666/66, 1-12-10558 ning 1-17-2732 kus sama ettevõtte ning ettevõtte taga olev(ad) isik(ud) on pannud kolmel korral toime maksusüütegusid, millest iga järgnev on olnud oluliselt konspireeritum kui eelmine. Antud kriminaalajadest joonistub hästi välja ka *ultima ratio* põhimõtte laienemine läbi

jälitustoimingute tutvustamise, kuna läbi eelnevate materjalidega tutvumise asusid isikud oluliselt konspireeritumalt süütegusid toime panema, ning seetõttu kasutas uurimisasutus ka enam põhiõigust riivavamaid meetmeid tõendite kogumiseks.

Eeltoodust tulenevalt ei ole võimalik uurimisasutustel kasutada järgmisel korral enam sama taktikat ja meetmeid kahtlustatava kohta tõendite kogumiseks, kuna praktika on näidanud, et isikud, kes on korra menetlust läbinud ja andmetega tutvunud asuvad järgmisel korra teostama vastutegevust, kasutades erinevaid vahendeid oma tegevuse varjamiseks. Nagu peatüki algul sai *ultima ratio* põhimõtet selgitatud on see viimase abinõu põhimõte ehk uurimisasutus kasutab jälitustoimingute teostamisel isiku põhiõigusi kõige vähem riivavaid meetmeid, mis tõendite hankimiseks on vajalik. Seetõttu on jälitustoimikust teavitamine ja tutvustamine otseselt seoses *ultima ratio* põhimõtte laienemisega, mida rohkem uurimisasutused tutvustavad jälitustoimingute kogutud andmeid, seda rohkem saavad kahtlustatavad aimu uurimisasutuste võimekusest ja seda rohkem peab isiku eraelu edaspidistes menetlustes riivama tõendite hankimiseks. Tihti kannatavad seeläbi ka kahtlustatava lähedased, kes ei pruugi kahtlustatava tegevusest üldises pildis teadlikud olla.

Eelneva tõttu näeb autor, et eriti oluline on jälitustoimingutega kogutud materjali mitte tutvustada kuritegelikul teel sissetulekut teenivatele isikute gruppidele ja kuritegelikele ühendustele, kuna väärtustlik informatsioon levib kiirelt. Praktika on näidanud, et sellistesse seltskondadesse kogunevad juba varasemalt kogemustega isikud, kes just nendest samadest andmetest lähtuvalt on saanud piisavalt informatsiooni, et teostada edaspidiseid süütegusid sellisel viisil ja konspireerituse tasemel, et kuriteo otsesed toimepanijad nendega kuidagi ei seostu. Seeläbi on oht, et uurimisasutused likvideerivad otseseid toimepanijaid, kuid tegelikud kasusaajad jäävad kättesaamatuks ning vahelejäanud toimepanijate asemele leitakse kerge vaevaga uued isikud ja ettevõtted.

4.4 Tutvustamata jätmise positiivsed mõjud maksusüütegude edasistel menetlemistel

Autori hinnangul on äärmiselt vajalik ja oluline, et jälitustoimingutega kogutud informatsioon ei jõuaks õppematerjalina tagasi kuritegelike plaanidega isikute kätte. Autori hinnangul ei täida

jälitustoimingutega kogutud andmete tutvustamine enam vaid algset eesmärki, tagada järelevalve jälitustoimingute osas ka kolmandale osapoolle ning tutvustada isikule tema kohta kogutud andmeid, mida kahtlustavad võis eeldada, et ei ole teada kolmandatele isikutele. Läbi uurimisasutuste tutvustamise kohustuse on see leidnud laialdast huvi isikutele, kes plaanivad ka edaspidi kuritegelikul teel sissetulekut teenida ja tutvustatavast materjalist võimalikult palju õppida. Seetõttu leiab autor, et jälitustoiminguid ei peaks sisuliselt kahtlustatavatele detailselt tutvustama. Kriminaalasja toimikust nähtub kahtlustatavale, milliseid toiminguid tema suhtes on teostatud ning seeläbi teab kahtlustav ka ise milliseid vestlusi, kus ja kellega ta koos on viibinud ning muid toiminguid, mida tema suhtes on teostatud.

Jälitustoimingute tutvustamata jätmine tagaks uurimisasutustele pikemas perspektiivis väiksema töökoormuse ja kulu, kuna puudub vajadus pidevalt uusi tehnoloogiaid ja lahendusi arendada ja kasutusele võtta, et kuritegusid eduväljavaatega menetleda. Selle läbi puuduks ühiskonnal laiemalt teadmine uurimisasutuse võimekusest, mis jätaks jälitustegevuse ümber teatava salapära. Autori enda töökogemusest lähtuvalt on ta kokku puutunud isikutega, kes on läbinud menetlusi ja saanud teada, missuguste vahendite kaudu kuritegude avastamiseni jõuti. Seejärel asunud ka järgmisel kuriteo toimepanemisel samasuguseid jälitustoimingu meetmeid takistama ja segama. Seeläbi võib väita, et kui isikutel puudub täpne teadmine läbi milliste vahendite nende kuriteo tuvastamiseni jõuti, siis puudub ka järgmisel korral teadmine, mida täpsemalt teisiti või paremini teha, et vältida vahele jäämist. Seetõttu võib eeldada, et teadmatus, mida paremini teha, et vahele mitte jääda, vähendaks ka nende isikute ringi, kes plaanivad uuesti kuriteo toimepanemist. Autor on seisukohal, et jälitustoimingute detailne mittetutvustamine tooks positiivseid tagajärgi nii uurimisasutuste töökoormusele, mis on otseses seoses ka uurimisasutuste eelarvetega, vähendaks hüpoteetiliselt edaspidist kuritegevust ja läbi madalama kuritegevuse maksualastes süütegudes täituks suuremal määral riigi sissetulekud, mis jõuaks tagasi ühiskonna heaollu. Peale uurimisasutuste töökoormuse, koormaks vähem ressursi nõudvad menetlused ka oluliselt vähem prokuratuuri ning eeluurimiskohtunikke.

Samas on autor teadlik, et ei ole võimalik jätta jälitustegevuse kontrollifunktsiooni vaid prokuratuuri ja kohtu kätte. Selline olukord, kus kahtlustataval või tema kaitsjal puudub juurdepääs toimingute lubadele ning võime kontrollida nendega kogutud andmete ulatust ja seaduspära, viiks tõenäoliselt uurimisasutuste taseme languseni, mis puudutab toimingute seaduspärase läbiviimise osa. Praegu toimival süsteemil annab iga menetleja endast kõik, et tema

kogutud tõendid ka kohtus pidama jääksid ja taotletud jälitustoimingute load oleksid piisavalt põhjendatud ja seaduspärased. Vastasel korral tühistatakse load ja kogu väärtuslik tõendusmaterjal muutuks kasutuskõlbmatuks.

Leon Gilkman on 2011. aasta artiklis leidnud, et olukord, kus kaitsjal ei ole võimalik tutvuda jälitusega kogutud tõendeid ning nende tõendite aluseks olevate lubadega, ei ole võrdse ning võistleva kohtumenetlusega kooskõlas. L. Gilkman leiab, et kohtuniku kontroll jälituslubadele ei ole piisavalt tõhus ja võib jätta mõningaid vigu märkamata, mida suudaks leida kaitsja. Artikli autor toob välja, et kuigi KrMS ei sätesta otseselt kriminaalasjas võrdsust, tuleneb see siiski EIK artikkel 6-st.⁶⁴ Autori hinnangul jõuab siiski menetlusega kogutud oluline informatsioon protokollide näol kriminaaltoimikusse ning kaitsjal on tõenditega võimalik tutvuda ka kriminaalasja toimikus. Ühest küljest on mõistetav ka Gilkamni väide, et kohtunikud ei pruugi leida kõiki vigu taotlustest ning lubadest, mis võiks kokkuvõttes viia lubade tühistamiseni ja seega ka jälitusega kogutud informatsiooni tühiseks muutmiseni. Jälitusmenetlusel on siiski ka riigipoolne kontroll õiguskantsleri näol, kes hindab jälitustoiminguteks antud taotlusi ja lube ning hindab nende seaduspärast ning annab suuniseid. Töö autor mõistab, et see ei ole selline riigi poolne kontroll, mis rahuldaks kahtlustatava vajadused lubade kehtetuks tunnistamiseks. Autori hinnangul on siiski kaitjatel piisavalt juurdepääsu menetlusega kogutud tõenditele ka ilma jälitustoimiku endaga otseselt tutvumata.

Seetõttu on autori hinnangul oluline leida lahendus, mis lõpetaks jälitustoimingutega kogutud andmete õppematerjaliks levitamise ja tagaks kahtlustatavale tema õigused enda kaitsmisel. Samas peab lahendus tagama ka uurimisasutuste kõrge taseme jälitustoimingute taotlemise põhjendamisel ning nende lubade raames teostatavate toimingute seaduslikkuse. Autori hinnangul on praegu toimivas süsteemis küll võimalik sõltuvalt menetlusest pikalt ette mõeldes leida viise, kuidas kahtlustatavatele mitte jälitustoimingutega kogutud tõendeid tutvustada, kuid see sõltub suuresti menetleja huvist ja soovist seda teha. Üldises pildis ja võttes arvesse Eesti Vabariigi väiksust ja head sidepidamise võimalusi, ei piisa mõne üksiku või pooltes menetlustes jälitustoimingute mitte tutvustamisest kuna nendes menetlustes, mida kahtlustavatele tutvustatakse piisab sellest, et informatsioon laialt ja kiirelt leviks ning teiste menetlejate vaev ja tehtud töö oleks väärtusetu.

⁶⁴ Glikman. L. Põhjendamatu sekkumine majandustegevusse ja jälitustegevus. JURIDICA IV/2011. Lk 251.

4.5 Autori poolne lahendus probleemile

Nagu eelnevast tööst tähtub on kriminaalmenetluse raames teostatud jälitustoimingute riive isikute suhtes äärmiselt aktuaalne teema ning arengud pigem suunas, mis kohustab uurimisasutusi enamasti teavitama ning tutvustama teostatud toiminguid kahtlustatavaile. Riigikohus on oma otsuses 3-1-1-31-12, p10 toonud välja jälitusprotokolli KrMS § 113 lg 1 p-de 1-3 alusel kantav teave on üldjuhul sama, mis kajastub ka KrMS § 114 kohaselt eeluurimiskohtuniku poolt jälitustoimingu teostamiseks väljastatavas loas, siis puudub mõistlik põhjus jätta kohtueelse menetluse lõpuleviimisel koos jälitusprotokolliga kriminaaltoimikusse võtmata ka see kohtu luba, mis moodustas konkreetsel juhul jälitustoimingu läbiviimise aluse. Vastava loa võtmine kriminaalasja materjali juurde võimaldab kohtumenetluse pooltel vahetult kontrollida üksiku jälitustoimingu seaduslikkust, tagades seeläbi tõhusa kaitseõiguse EIÕK art 6 lg 3 p (b) mõttes.⁶⁵ Autorile erinevalt arvab riigikohus, et mõistlik oleks jälitustoimingute load, mille alusel on tõendeid kogutud lisada kriminaaltoimikusse. See tähendab autori hinnangul seda, et riigikohus ei ole arvamusel, et jälitustoimingu taotlusi tuleks koostada selliselt, et taotlustes oleks arusaadavalt põhjendatud, miks muude toimingutega ei ole võimalik tõendeid koguda. Autori hinnangul järgides põhimõtet, et taotluses peab nähtuma asjaolu, et muude menetluslike vahenditega ei ole võimalik tõendeid koguda, tuleb taotluses kirjutada lahti, milliseid toiminguid on tehtud ning milliste tõendite hankimiseks tuleb kasutada jälitustoiminguid. Sarnasel viisil taotluse kirjutamine tähendaks seda, et isikutel on võimalik süvenenult lugedes mõista, kuidas uurimisasutus töötab, milliste vahenditega on võimalik milliseid tõendeid hankida, millisel menetluse perioodil tekib vajadus neid koguda jne. Lisaks joonistub taotlustest enamasti välja, kuidas on isikud menetlusse võetud, millised on konspireerimise nõrgad küljed ehk läbi mille on tõendeid saadud ning mida on taotletud, kuid tõendeid pole saadud või kasutatud. Kogu see informatsioon liigitub riigisaladusega kaetud meetodi ning taktika alla. Samas kohtuasjas on riigikohus küll öelnud järgmist: „Kollegium on seisukohal, et jälitustoimingu tegemise aluseks oleva kohtu loa võib jätta koos jälitusprotokolliga kriminaaltoimikusse võtmata vaid nendel erandlikel juhtudel, mil kohtu luba sisaldab veel muud jälitusprotokollis kajastamata teavet (nt teabe kogumisel kasutatud meetodeid, taktikat ja vahendeid käsitlev teave või kriminaalmenetlusse kaasamata kolmandaid isikuid

⁶⁵ RKKK 3-1-1-31-12.

puudutav teave) ja mille salastatus pole seetõttu kustunud.⁶⁶ Seega on autori hinnangul riigikohus lahterdanud praktikas laialt levinud olukorra „erand korraks“. Sama põhimõtet kordab ka Riigikohtu lahend nr 3-1-1-1-17 mille hinnangul peab uurimisasutus teavitama nii tema kohta kogutud andmeid kui andmete kogumise aluseks olevaid lube.⁶⁷

Tulenevalt Riigikohtu lahenditest ja vaadetest näeb käesolevas seadusandluses autor ainsa võimalusena menetlejal mõelda varajases menetluse staadiumis, kuidas taotlustes eriti rõhuda asjaoludele, mis lubavad jätta jälitustoimingutest üldse teavitamata. Nagu kriminaalmenetluse seadustikust §126¹³ lg 2 nähtub võib jälitusasutus prokuratuuri loal jätta jälitustoimingust teavitamata kolmel juhul. Esimesel juhul, kui see kahjustab oluliselt kriminaalmenetlust. Teisel juhul, kui see kahjustab oluliselt teise isiku õigusi, vabadust või kujutab kellegile ohtu ning seab ohtu jälitusasutuse meetodid ning taktika. Võttes arvesse load ja taotlused, mida kasutatakse maksusüütegude uurimisel sisaldavad palju informatsiooni, mille väärtus ajas suuresti ei kahane, siis näeb autor võimalust, vaid rõhuda teise ning kolmanda punktile taotluses. Selline lahendus jätaks siiski suure vastutuse ning kohustuse menetlejale ja sõltub suuresti menetleja loovusest sarnaselt menetluse taotlusi planeerida. Seega ei pea töö autor sellist lahendust just kõige mõistlikumaks antud olukorras.

Sisuliseks probleemiks on olukord kus EIK lahendid kohustuvad liikmesriikide uurimisasutusi võrdse kohtupidamise printsiibi alusel näitama jälitustegevusega kogutud andmeid ning uurimisasutused omakorda tuginevad riigisaladuse kaitmisele.

Jälitustegevusega kogunenud teabe tutvustamisega seoses on möödapääsmatud konfliktid selliste väärtuste vahel nagu riigisaladus ja oluliste põhiõiguste kaitse vs. Ausa ja õiglase menetluse doktriin ning kohtueelse menetluse objektiivsuse ja neutraalsuse küsimus. Riigisaladus takistab juurdepääsu nii jälitustegevusega kogutud tõenditele kui ka jälitustoimikule. Juurdepääsu piirang ei vasta aga õiglase menetluse doktriini nõuetele, sest ei võimalda isikut kriminaalmenetluses efektiivselt kaitsta. Riigisaladus on demokraatlikus ühiskonnas ülekaalukalt kaitstav väärtus, sest see on lahtutamatu seotud riigi julgeoleku kindlustamisega. Salastatud jälitustegevuse abil on võimalik efektiivselt avastada, tõkestada ja uurida keerulisi ja konspiratiivseid kuritegusid. Riigisaladuse kaitse eesmärk on ka vältida riigisaladuse kuritarvitamist. Ka EIK eitab kaitseõiguse

⁶⁶ RKKK 3-1-1-31-12.

⁶⁷ RKKK 3-1-1-1-17.

absoluutsust. Riigisaladust kaitstes kaitstakse lõppastmes kõikide riigis viibivate üksikisikute turvalisust. Jälitustegevuse salajasus avab aga tee jälitustegevuse kuritarvitamiseks. Ausa ja õiglase menetluse doktriin, sh üksikisikute kaitseks loodud tõhusad menetlusgarantiid, võimaldavad kuritarvitusi ära hoida.⁶⁸

Teavitamisega jälitustoimingute tutvustamise venitamist või ära jätmist on analüüsinud ka EIK oma otsuses G. Klass jt *versus* Saksamaa. Üheks kesksmaks küsimuseks oli kõnealuse kaasuse lahendamisel, kas ja kudas tuleb asjaomaseid isikuid jälitustegevuse järgselt teavitada nende suhtes aset leidnud jälitustegevusest. Kohus nõustus Saksa riigi esindajate seisukohaga, et „tegevus või oht, mille vastu jälituse eri- või erandtoimingud on suunatud, võivad pärast nende toimingute lõpetamist kesta aastaid, isegi aastakümneid. Niikaua kui vaidlustatud õigusaktist tulenev sekkumine on artikli 8 lõike 2 alusel õigustatud, ei saa kohtu arvates asjaolu, et jälitustegevuse lõpetamise järel isikut sellest ei teavitata, iseenesest olla selle sättega vastuolus, kuna just see asjaolu tagab sekkumise tõhususe.”⁶⁹

Autori hinnangul tuleks aga probleemile läheneda teisest küljest ilma seaduse piirimail laveerides, kuna taotlusi sarnase informatsiooniga täitma hakates, mis menetleja silmis võiks olla kooskõlas alusega, mis võimaldab lubadest teavitamata jätta, ei anna garantiid ning võib vastasel korral olukorra palju hullemaks muuta, juhul kui kohtunikud ei jaga samu vaateid menetlejaga ja võimaldavad siiski lubade ja taotlustega tutvuda. Laiemat pilti vaadates on jälitustoimingute load ja taotlused vaid üks osa materjalist, mida jälitustoimik sisaldab ning jälitusasutuste taktikaid ning meetodeid reedavad kaudsetl ka teised jälitustoimingutes olevad piiratud dokumendid. Seetõttu leiab autor, et oluline oleks piirata jälitusmenetluses kogutud andmete laiapõhjalist tutvustamist riivatud isikutele. Autori hinnangul oleks üheks valikuks, kui tutvustada vaid neid materjale, mis nii-kui-nii ka tõenditena kriminaaltoimikusse jõuavad ja lõpuks ka kohtule esitatakse. Kohtus tutvub menetlusalune isik vältimatult samade tõenditega, kuid sellises olukorras jääks uurimisasutustel võimalus mitte näidata selliseid kogutud materjale, mis reedaksid uurimisasutuse meetodeid, taktikaid ning võimekust.

Kokkuvõtvalt arvab autor, et hetkeline olukord kriminaalmenetluse jälitusmaterjali tutvustamisel on seisus kus Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid kohustuvad uurimisasutusi tutvustama võrdse

⁶⁸ Pilve. J. Kaitsja juurdepääs kriminaalmenetlusliku jälitustegevusega kogunenud materjalile Eesti kohtueelses menetluses. JURIDICA 8/2018. Lk 571.

⁶⁹ Kergandberg. E. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika. JURIDICA IX/2000. Lk 608-609.

võistleva kohtupidamise õigust silmas pidades, kuid on arvestamata jäänud, millist mõju avaldab see praktikas uurimisasutustele. Direktiivi artikli 7 lõike 1 kohaselt tagavad liikmesriikide pädevad ametiasutused mh kohtu eelses menetluses kinnipeetud või vahistatud isikule ja tema kaitsjale juurdepääsu ameti asutuse valduses olevatele konkreetse kriminaalasja olulistele dokumentidele, mis võimaldavad efektiivselt kontrollida kinnipidamise või vahistamise õiguspärasust. Juurdepääs tuleb tagada vähemalt kõikidele olulistele tõenditele, mis kahtlustatavat õigustavad või süüstavad (art 7 lg 2). Euroopa Liidu õigus arvestab riigisisese õiguse eripäraga toimikute liigituse puhul. Direktiivi preambuli punkti 31 teine lause lubab olulisi tõendeid hoida kooskõlas riigisisese õigusega ka muus kohas peale kriminaaltoimiku. Kuna kohaldatava tõkendi hindamise seisu kohalt olulisi tõendeid võib leida lisaks kriminaaltoimikule ka jälitustoimikust, hõlmab üldnorm seega ka jälitustoimikus sisalduvaid olulisi tõendeid.⁷⁰ See tähendab, et juurdepääs tuleb tagada ka olulistele jälitustegevusega kogutud tõenditele, mis isikut süüstavad või võimaldavad õigeks tunnistada. Nagu autor varasemalt on töös kirjutanud koosnevad taotlused ning load menetlustoimingute tegemiseks ning jälitustegevusega kogutud andmed, millest ei ole veel tõendeid vormistatud, enamasti kogumina paketi, mis liigitub uurimisasutuse meetodi ning taktika alla. Tulenevalt KrMS §126¹⁴ lg 1 p 6 võib prokuröri loa alusel jätta tutvustamata kuni aluse ära langemiseni. Paraku on uurimisasutuste töö taktikad ning meetodid riigisaladus ning nende alus ajaliselt ei aegu.

Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL lg 32 võimaldab piirata kahtlustatava ja kaitsja juurdepääsu olulistele kriminaal asja materjalile, kui see võib viia tõsise ohuni inimesele või teise isiku põhiõigusele või on rangelt vajalik oluliste avalike huvide kaitseks. Olulised avalikud huvid on käimasolev uurimine või kriminaalmenetlust toimetava riigi julgeolek.⁷¹ Direktiivi artikli 7 lõige 4 kohaldub sama artikli lõigetele 2 ja 3, ilma et see kahjustaks õigust ausale ja õiglasele menetlusele. Põhjusel, et demokraatlikus ühiskonnas võib esineda EIÕK-ga tagatud õigustega konkureerivaid huve, pole EIÕK artikli 5 lõikega 4 (koostoimes art 6 lg 3 p-ga b) tagatud õigus kohtueelses menetluses absoluutne. Õigust tutvuda kriminaalasja olulise materjaliga võib piirata avalike huvide kaitseks. Nendeks on kriminaal menetluse legitiimsed eesmärgid (aus ja õiglane tõe väljaselgitamine ning õiguse mõistmise kaitse), teiste isikute olulised

⁷⁰ Pilve. J. Kaitsja juurdepääs kriminaalmenetlusliku jälitustegevusega kogunenud materjalile Eesti kohtueelses menetluses. JURIDICA 8/2018. Lk 572.

⁷¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL preambula lg 32.

põhiõigused ja riigi julgeolek (vajadus hoida saladuses politsei uurimistaktikat ja -meetodeid).⁷² Põhimõtteliselt võib probleemi algeks pidada seda, et ei ole konkreetselt piiratud ega paika pandud riigi julgeoleku raame, mis ja millises ulatuses kahjustaks julgeolekut ning võimaldaks piirata juurde pääsu. Eesti Vabariigi vaates taandub antud probleem KrMS §126¹⁴ lg 1 p 6 kus puudub täpne raam meetodi ning taktika tõlgendusel. Praktikast näevad uurimisasutused ohtu riigi julgeolekus kogumine vaadelduna kuna kogemustega isikul nagu on uurimisasutuse töötajad ning varasemalt karistatud ning uurimisasutuste võimekusega kursis olevad isikud on võimelised üldpilti nägema ning analüüsides materjale, tegema järeldusi uurimisasutuste töötaktikate ning meetodite osas. Nagu töös varasemalt autor on välja toonud, ei ole seetõttu võimalik varjata vaid jälitusega kogutud materjalide seas ainult ühte sõna, lauset või lõiku ning eeldada, et sellega on kaitstud riigi julgeolek, mis puudutab jälitusasutuste töö salastatust.

Riigi julgeolek avaldub samasisulise piiramisalusena nii Euroopa Liidu õiguses, EIK praktikas kui ka riigisisises õiguses. Nii EIK praktika kui ka ZZ lahend täpsustavad, et riigi julgeolekuna tuleb käsitada mh teavet riigi õiguskaitseorganite töövahendite ja uurimusmeetodite kohta. Seda, mida peetakse Eestis riigisaladuseks, mille avalikuks tulek kahjustab Eesti Vabariigi julgeolekut, täpsustavad KrMS § 126¹⁴ lõike 1 punktid 3–6 koostöös RSVS § 29 lõikega 2 ja lõike 3 punktiga 1 ning § 8 punktid 1–3 ja § 9 punkt 4. Järelikult on võimalik mõõnda riigisisese piiramisaluse kooskõla direktiivi ja EIK praktikaga. Põhjendatud saab aga olla vaid sellise riigisaladuse tutvustamata jätmine, mille avalikuks tulek kahjustab Eesti Vabariigi julgeolekut. Selline lähenemisviis tagab piiramisaluse kitsendava tõlgendamise. ZZ lahendi järgi peab oht riigi julgeolekule olema reaalne ning piiratava põhiõiguse suhtes ülekaalukas.⁷³ Olukorras kus kriminaalmenetlustes jääb lõplik tõde välja selgitamata ning isikud karistamata on suur oht riigi julgeolekule.

Õigusriik ei saa endale kriminaalmenetluses lubada õigushüvede ohustamist, mille kaitseks kriminaalmenetlus ise on ellu kutsunud. Kriminaalmenetlus peab tagama nii üksikisikute põhiõiguste kui ka menetluse enda oluliste eesmärkide kaitse, et oleks võimalik efektiivselt avastada, tõkestada ja menetleda kuritegusid.⁷⁴ Autori arvates ei saa üles kaaluda ühe süüdistatava õiguseid võrdsele kohtupidamisele kui see võib kahjustada riigi üldist julgeolekut ning seada ebavõrdsesse olukorda ülejäänud kodanikud, kes elavad seaduse kuulekalt. Seetõttu leiab autor, et üheks

⁷² Pilve. J. Kaitsja juurdepääs kriminaalmenetlusliku jälitustegevusega kogunenud materjalile Eesti kohtueelses menetluses. JURIDICA 8/2018. Lk 574.

⁷³ *Ibid.*, Lk 576.

⁷⁴ *Ibid.*, Lk 575.

lahenduseks on Eesti Vabariigis vajalik täpsustada KrMS tulenevat mõistet „meetodid ning taktika“, mis võimaldaks vajadusel lähtuda eeltoodud mõistest jälitustoimingute materjali tutvustamata jätmisest kui kogumist, mis võib kahjustada riigi julgeolekut ning kriminaalmenetluste uurimist. Hetkel puudub seaduses võimalus tugineda uurimisasutustel ka sellele osale jälituses, mis puudutab uurimisasutuste võimekust. Kaudselt võib seda siduda meetodite ning taktikatega kuid otsene viide sellele seaduses puudub. Siiski on autori arvates jälitusasutuste võimekuse saladuses hoidmine sama oluline kui meetodite ning taktikate kaitsmine riigisaladusega. Eeltoodud termini kaasamine ning mõiste meetodid ning taktika lahti kirjutamine selliselt, mis võimaldaks mõista ka kolmandatel osapooltel, et jälitustoimingutega kogutud teave, ning selle ulatus, puudutab kõrvutatuna varasemate sündmustega oluliselt jälitusasutuste võimekuse ning meetodite ja taktikate reetmist kui mitte täies ulatuses, siis üha suuremal määral tulenevalt menetluste keerukusest. Sellisel viisil on uurimisasutustel võimalik suuremal määral kasutada direktiivist 2012/13/EL lg 32 tulenevat õigust ning jätta materjalid kaalutletud vajadusel tutvustamata. Autori arvates on võimalik sellise lahenduse kaudu takistada *ultima ratio* põhimõtte laienemist ning säilitada mõislik proportsionaalsus toimepandava kuriteo ning uurimiseks kasutatavate meetmete vahel.

Autori hinnangul on süüalustel just maksusüütegudes võimalik oma süütust tõendada peamiselt legaalsete dokumentidega ning jälitusteabe tutvumine võimaldaks vaidlustada vaid vastavaid lube toimingute tegemiseks. Autori hinnangul ei ole usutav, et enamikes maksusüütegude menetlemistel, kus on rakendatud ka jälitustoiminguid leiaks mõni süüalune jälitusega kogutud materjalide seast endale õigeksmõistvaid tõendeid seda enam, et jälitustegevust tehakse suunitlusega kuritegu tõendada ning vormistatakse vaid sellised tõendid, mis kriminaalmenetluses mingisugust väärtust omavad. Seetõttu leiab autor on siseriikliku kriminaalmenetluse huvides on maksusüütegudes süüaluste võistleva kohtupidamise õiguse kahandamine selles osas õigustatud.

KOKKUVÕTE

Kriminaalmenetlustes jälitustegevuse rakendamine on Eesti Vabariigis üha suurenev trend kuritegude avastamiseks ning tõendamiseks. Käesolev töö on orienteeritud maksualaste süütegude tõendamiseks rakendatava jälitustegevuse tutvustamise ning teavitamise kitsaskohtade ja vajaduse analüüsile. Jälitustegevuse arenedes ja algselt riivatud isikute kaitseks seatud seaduslikud kohustused uurimisaluseid teavitada ning tutvustada nende suhtes toime pandud jälitustoimingutest on ajaga saanud juurde ühe olulise rolli kuritegelike plaanidega isikute jaoks. Uurimisasutuste praktikast lähtuvalt on näha, et isikud, kellele on varasemalt kuriteo avastamiseks kasutatud jälitustoiminguid tutvustatud on järgnevatel kordadel oluliselt konspireeritumad oma tegevuses ning sellest lähtuvalt kulub järgmiste kuritegude avastamiseks või tõendamiseks oluliselt rohkem ressursi kui nende kuritegude, mille toimepanemisel pole isik või isikute ring kursis uurimisasutuste töö meetoditest, taktikatest ning võimekusest. Eeltoodud olukord viib õigusliku probleemini, kus menetluses tuleb lähtuda *ultima ratio* põhimõttest, mis kohustab uurimisasutusi lähtuma viimase abinõu põhimõttest ehk jälitustoiminguid võib rakendada vaid siis, kui tõendeid ei ole võimalik muul viisil hankida. Sama põhimõtte kehtib ka jälitustoimingute valiku osas, mis puudutavad otseselt isiku põhiõiguste riive sügavust. Seetõttu on uurimisasutused sundolukorras, kus pärast iga isikule või isikuringile jälitusmaterjali tutvustamist on järgnevate kuritegude toimepanemisel vajalik kasutada jälitustoiminguid, mis rikuvad rohkem isikupõhiõigusi nagu eraelupuutumatus või sõnumisaladus, kuna isikud oskavad õpitust teha järeldusi ning võtavad kasutusele vastumeetmeid, et kuritegusid edaspidi veelgi konspireeritumalt toime panna. Seega on jälitustoimingute tutvustamine otseses seoses *ultima ratio* põhimõtte laienemisega jälitusmenetluses, eriti mis puudutab kuritegelike ühendusi ning isikute gruppe, kes on orienteeritud vaid kuritegelikul teel raha teenimisele. Lisaks tõstatab tutvustamine ka uue probleemi, milleks on proportsionaalsus kuritegude ning nende tõendamise meetmete osas. Nagu on kuriteo karistuse puhul seadusega paika pandud põhiõiguste riived sõltuvalt kuriteo raskusastmest, peaksid olema ka jälitustegevusega põhiõiguste riived proportsionaalsed kuriteo

liigiga. Maksusüütegude tõendamine ei peaks olema sama suure riivega isiku põhiõigustele kui terrorismiga võitlemine, kuid jälitustegevusega kogutud andmete tutvustamine ning üha suurem konspireeritus maksualaste süütegude seas on selgelt suuna sinna poole seadnud.

Autori hinnangul on ajas keskendunud jälitustoimingute legaalsusele, isikute õigustele ja põhimõtete järgimisele, mille tagajärjel on karmistunud ja täpsustunud nõuded jälitustoimingute tegemiseks. Rõhku on pandud sellele, milliste kuritegude puhul võib teostada jälitustoiminguid ning milliste kuritegude puhul pole see põhjendatud. Milliseid nõudeid peavad jälitustoiminguid teostavad uurimisasutused järgima ja millised õigused peavad olema tagatud neil isikutel, kelle suhtes on jälitustoiminguid läbi viidud. Autori hinnangul on tööst lähtuvalt näha, et jälitustoimingute teostamisele peab kindlasti olema kontrolli mehhanism ja igal isikul peab olema õigus teada, milliseid toiminguid tema suhtes on tehtud ja mille tõttu on nende vajadus tekkinud, kuid seda ei peaks tegema detailselt ning piisaks ka lihtsamast teavitamise vormist. Autori hinnangul on kogu jälitustoimingute protsess, alates taotlemisest kuni toimingute tegemiseni ja tõendite vormistamiseni, läinud Eesti Vabariigis nii täpseks ja põhjalikuks, mis tõstab esile uue probleemi jälitustoimingute teostamisel ja nende tutvustamisel.

Autori hinnangul on jälitustoimingute taotlemisel ja põhjendamisel pandud kohtulahenditega peale väga suur tõendamise kohustus just *ultima ratio* põhimõtte järgmisel, kus menetleja peab lubade kehtima jäämiseks taotlustes väga täpselt nii prokuröridele kui kohtunikele selgeks tegema, miks antud tõendeid ei ole võimalik koguda muul viisil, kui vaid jälitustoimingutega. Teiseks suureks probleemiks on ületõendamise vajadus, mis kogumina tutvustamisel reedab kahtlustatavale ära suuresti uurimisasutuste töötaktikad ja meetodid, mis on Eesti Vabariigis riigisaladusega kaitstud. Olles ise töötanud uurimisasutuses võib autor enda kogemustest väita, et tihti on isikute ring, kes sama liiki kuritegusid toime panevad, eriti väiksemas piirkonnas, suuresti sarnane. Tutvustamisel saadud andmed ja teadmised uurimisasutuste töötaktikatest ja võimekustest on kuritegelike plaanidega isikule või isikuteriingile hindamtu väärtusega ja annab neile järgmiseks korraks võimekuse maksusüütegude toime panemisel vastutegevuse teostamiseks ning eeltöö paremaks planeerimiseks. See omakorda paneb uurimisasutusi leidma uusi viise ja võimalusi tõendite kogumiseks vastutöötamisest hoolimata ja eelkõige puudutavad uued jälitustoimingud juba suurema riivega toiminguid tõendite kogumiseks, mis maksusüüte ohtlikust arvestades on kohati põhjendamatult ebaproportsionaalsed ning ebamõistliku ressursi kuluga. Seetõttu leiab antud töö autor, et jälitustoimingutega kogutud andmete tutvustamine laiendab otseselt *ultima ratio* põhimõtet järgmistes menetlustes, eriti võttes arvesse Eesti Vabariigi väiksust.

Autori hinnangul tuleks probleemi lahendamiseks seaduse tasandil raamistada kriminaalmenetluse seadustikust tulenev mõiste „meetodid ning taktika“ ja kaasata sinna ka termin „võimekus“, mis on autori hinnangul sama oluline komponent jälitustoimingute teostamisel kui vahenditel ning tegevuskavadel ja peaks seetõttu kuuluma salastamisele. *Ultima ratio* põhimõtte laienemise taktistamiseks ning proportsionaalsete meetmete kasutamiseks kriminaalmenetlustes on oluline hoida uurimisasutuste peamised töövahendid ning kuritegude uurimiseks, avastamiseks ning tõkestamiseks vajalikud vahendid ka tulevikus salastatuna, et säiliks kriminaalmenetlus kui oluline julgeoleku tagamise mehhanism ühiskonnas.

SUMMARY

The practice of surveillance procedures for both discovering and confirming crime is an up going trend in criminal investigations in Republic of Estonia. This thesis is orientated for bottlenecks of introduction and informing of surveillance procedures applied for proving tax frauds and their need for analyses. The legal obligation to introduce and inform the surveillance procedures for the subjects of investigations has started to play a major role in minds and plans of persons of criminal interest. The practice of investigation authorities draws a clear picture in which the subjects that have gotten an introduction of surveillance methods and procedures are most likely to be never caught the same way again in their criminal doings. This leads to a situation in which it will be much harder and more time-consuming to prove their guilt the second time as they already know all the methods used to catch him the first time.

As the investigation authorities must follow the *ultima ratio* principle while still having to introduce the surveillance methods, there is a clear legal issue in which if someone has already been introduced to the surveillance methods, the subject is rarely ever going to leave such trail again that would just the needs for surveillance approval. The same principle applies for both methods and actions of surveillance that graze the constitutional rights of a subject.

Therefore the investigation authorities are in a forced situation in which they have to introduce the surveillance methods while knowing that the subject will continue much more effectively in their criminal doings. The main problem is that getting the surveillance approval the first time is

already hard enough but now when the suspect knows all the methods used first hand, it is almost impossible to get approval for even further surveillance methods. This is mainly a problem considering criminal unions and groups.

The proportion of obligation to introduce compared to level of criminality is also separate question. Like with criminal judgements, the proportions of surveillance methods considering the level of criminality allowing the graze of constitution should also be stated in the law. The graze of constitution of surveillance methods for tax frauds should of course not be as major as it is for an example fighting against terror, but there is a clear need for some kind of distinction.

In author's opinion the legislation has focused on the legality of surveillance method, peoples rights and principles that has led to too strict requirements for surveillance. The focus has been on in which cases it is justified to start surveillance and which not, which requirements must the investigation authorities follow and which rights shall the suspects have if they have been under surveillance. The thesis shows clearly the need for a control mechanism in surveillance and the need to introduce the surveillance methods and the justification of applying these methods to the subject, but for sure it should not have to be in such detail that would ease committing new crimes. In author's opinion the requirements from surveillance application to surveillance itself have gone into so much detail and depth that it has raised a legal problem. The practice of law has even more furthered the need to follow *ultima ratio* principle during every step of surveillance so that the officer must go unreasonably far in justified the needs for surveillance to prosecutors and judges. The second biggest problem is the need to over-justify because when introducing the methods as whole to the subject, it is basically compromised to the national secret in the sense of investigation authority's tactics and methods. As the author is working for an investigation authority, it is clear that the circle of subjects is mainly the same so therefore if one person from the circle gets caught, the whole circle gets to know all the methods of surveillance which will basically help them commit crimes more effectively. This leads to a situation in which the investigation authority must come out with new methods and tactics while keeping in mind the legal boundaries that are quite frankly unproportional and too resourceful to be effective. Therefore in author's opinion, considering how small Estonia is, the *ultima ratio* principle should not apply for second and third surveillance procedures. In author's opinion the solution would be to define terms „methods“ and „tactics“ in the Code of Criminal Procedure. In addition, the term „capability“ should be added and defined. The capabilities are as important components as means and action lists when it comes to keeping them in secret. In order to

mainain the criminal procedures as an important mechanism in keeping the security in society, You have to keep the main surveillance methods secret in a future and therefore the ultima ratio principle cannot expand to the surveillance proceedings.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Teadusartiklid

1. Aduson, J. Jälitustoimingud vanglas. JURIDICA X/2015
2. Aule, K. Riigisaladus- kas „salajane õigus“? Informatsioonivabaduse loomulikust piirist. JURIDICA V/2002
3. Elkind, E. Eksimus Eesti karistusõiguses. JURIDICA VII/2004
4. Elkind, E., Sootak, J. Juriidilise isiku vastutus: uued arengusuunad Eesti kohtupraktikas. JURIDICA X/2005
5. Gilkmann, L. Põhjendatud sekkumine majandustegevusse ja jälitustegevus. JURIDICA IV/2011
6. Heide, K. Kuritegelikke ühendusi puudutavate kuritegude sanktsioonide omavaheline ebakõla. JURIDICA X/2013
7. Hirsnik, E. Arvutikuritegevuse regulatsioon Eestis: karistusõiguse revisjoniga toimunud muudatused ja lahendamata jäänud probleemid. JURIDICA VIII/2014
8. Jaanimägi, K. Politsei sisemise rahu tagajana. JURIDICA VII/2004
9. Joamets, R. Tõestamisest tõestamisseaduses. JURIDICA X/2001
10. Kergandberg, E. Eesti kriminaalmenetlus: mõned rindeteated. JURIDICA IV/2013
11. Kergandberg, E. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jältustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika. JURIDICA IX/2000.
12. Kergandberg, E. Kas kriminaalmenetlusega saab tekitada kahju? Kui saab, siis mis Eesti Vabariigis pärast seda juhtuda võib. JURIDICA VIII/2011
13. Kivi, L., Sootak, J. Karistuse kohaldamise alused karistusseadustikus. JURIDICA VII/2001
14. Kuurberg, M. Eesti 20 aastat inimõiguste konventsiooni osalisena. JURIDICA VIII/2018
15. Kähri, M. Tõendamiskoormus maksumenetluses. JURIDICA I/2004

16. Lind, K. Maksustatav väärtus. Probleemid kehtivas käibemaksuseaduses. JURIDICA IX/2007
17. Lind, K. Mõnedest mõistetest käibemaksuõiguses. JURIDICA IV/2001
18. Lind, S. Karistuse mõistmine ja selle põhistamine. JURIDICA VIII/2012
19. Lorents, E., Lopman, V. Vastutusotsus. Äriühingu juhatuse liikme maksuõiguslik vastutus äriühingu maksuvõla eest. JURIDICA II/2013
20. Lõhmus, U. Pealtkuulamine ja Eesti põhiseaduses sätestatud õigus sõnumite saladusele. JURIDICA VII/2008
21. Lõhmus, U. Tõendi lubatavus ja välistamine kriminaalmenetluses. JURIDICA IX/2014
22. Lõhmus, U. Veelkord õigusest sõnumite saladusele ehk kuidas 20. sajandi tehnoloogia mõjutab põhiseaduse tõlgendusi. JURIDICA III/2018
23. Pilve, J. Kaitsja juurdepääs kriminaalmenetlusliku jälitustegevusega kogunenud materjalile Eesti kohtueelses menetluses. JURIDICA 8/ 2018
24. Raba, K. Õiguslane koostöö kriminaalasjades. Arengutest Euroopa Liidus. JURIDICA II/2002
25. Rondel, M. Informatsioonilise enesemääramise õigus ja jälitustegevus. Isiku õigus teada saada tema suhtes tehtud jälitustoimingutest. JURIDICA X/2018
26. Siinmaa, A. Kuritegeliku ühendused: müüdid ja tegelikkus. JURIDICA VII/2015
27. Soo, A. Kuritegeliku ühenduse mõiste. JURIDICA II/2010
28. Soo, A. Teekaardidirektiivid kahtlustatavate ja süüdistatavate õiguste tagajana kriminaalmenetluses,
29. Tibar, I. Rahapesu kujunemisloost ja olemusest. JURIDICA VIII/2007
30. Tiivel, T. Piiratud vastutusega äriühingu juhatuse liikme lojaalsuskohustus. JURIDICA IV/2001

Eesti õigusaktid

31. Eesti Vabariigi Põhiseadus
32. Jälitustoimiku pidamise ja säilitamise kord
33. Karistuseadustik
34. Kriminaalmenetluse seadustik
35. KrMS seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 2012
36. Käibemaksuseadus

EL-i ja rahvusvahelised õigusaktid

37. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/13/EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet.

Eesti kohtulahendid

38. RKKK 3-1-1-112-16
39. RKKK 1-16-6452/340
40. TlnRnKo 1-12-10558/857
41. PMK 1-08-7666/66
42. HMK 1-17-2732/7

Muud allikad

43. Järvet. S. Jälitustegevuse õiguse areng.